

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

**De Nieuwe En Naauwkeurige Neederlandse Hovenier,
Onderwyzende hoe hier te Lande, onder dit Climaat een
Thuin, met zyn Parken, Paaden, Glintingen en Heiningen
wel zal aangeleid, en hoe de Boomen aan ...**

Te Leyden, 1735

Tweede Deel

[urn:nbn:de:bsz:31-139361](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-139361)

Perzik, op Pruijn en Amandel.

Appel op wild Appel-hout voor opgaande Boomen, en op Paradyss om heiningen te maaken, is tot nog toe best bevonden; voornaamelyk als de Appelen en Peeren op nu al draagende, nog eens ge-ent zyn.

Pruim en Abrikoos op Pruijn-hout, waar van de beste zyn in Vrankryk de St. Juliaans, en zwarte van Damaste, maar in Holland, Zeeland, enz. op Wyn-krooft, en Violet-pruijn.

Het gaat ook wel eens op Amandel, en zomtyds werd Peer en Appel op malkander gegriffeld, maar doorgaans loopt het slegt af, of maakt gansch geen goede Boomen.

T W E E D E D E E L.

E E R S T E K A P I T T E L.

Van de Aarde in 't Algemeen.

Ik mag zeggen, myns bedunkens, dat de Aarde als een soort van lichtvoerig Zand is, dat door zeeker Zout, van de natuur in elk tusschen-zandje verspreid; bekwaam is tot het voortbrengen van gewassen, en daarom moeten 'er veele Zandjes by malkander zyn, die eene gemaatigde vogtigheid ontfangende een lighaam maaken, dat wat gebonden is, en vervolgens zekere graaden van zoete warmte daar doorstralende, gelyk als een bezielde lighaam werd; zoodaanig dat zonder twee ja vier hulpen, als van Vogt, Zout, Vet- tigheid en Warmte deeze Aarde van geenerley nut is, en om zo te spreken als dood; het is bykans hier meede gelyk als met het Meel, dat in zyn geheel is, veele oneindige kleine deeltjes te zaamen gevoegd, en altemaal wel van malkander onderscheiden: dat Meel, zeg ik, naar eisch van zaaken meer en minder nat gemaakt en vetagtig zynde, werd nu een Paftei-deeg, dan een Papje, zoodaanig dat het eene en het andere met wat Zout gemengd, en dan zyn behoorlyke warmte gegeven zynde, bekwaam werd tot voedsel voor den Mensch; in plaats dat dit Meel onnut zoude blyven.

C

en

en dood; by gelykenis, indien het Waater, het Zout, vettigheid of lymagtigheit en het vuur, daar niet als een soort van Ziel en leeven instorte; waar omtrent evenwel tusschen Meel en Aarde dit groot onderscheid overblyfd, dat het Meel eens vogtig gemaat zynde zo verandert van aart, dat het nooit weér tot zyn eerste staat kan koomen, schoon 'er het vogt t'eenemaal uit was; om dat de lymigheid of vettigheid ten deelen weg is, en dat daar en teegen d'Aarde het ontfange vogt eens kwyt raakende, weederom in d'eige staat komt als zy voorheen was, als zy de tweede maal gemest, gezout en bevogtigd werd; maar dit onderscheid moet onze gelykenis niet wegneemen.

Dat de Aarde een soort van Zand is, dat nogtans in zyn zelve niet anders is als een soort van kleine steentjes, als de vergroot glazen genoeg bewyzen geeve, is, om dat 'er in het aanraaken waarlyk iets zandagtigs gevoeld werd: ik zal my niet inlaaten om te beschryven wat Zand is, want ik zoud' daar niet nieuws nog byzonders van kunnen zeggen, maar alleen in het algemeen spreekende dat 'er veelerhande slag van Zand is, het eene heel bar en onvrugbaar, gelyk van Zee-stranden, Rivieren en Duinen, enz. het andere vet en vrugbaar, gelyk de Italiaanse, Engelse enz. en van dit is het eene meer, en dat maakt de goede Aarde; het andere minder, of geheel niet: en dat 's Aarde van middelbaare deugd, of ondeugende, en vooral de ligte Aarde, dor, en zandagtig: daar en booven is d'eene zagter; en dat noemd men zagte en ligtvoerige Aarde; d'andere valt groover, en die noemd men wreede Aarde, en moeyelyk te bearbeiten; eindelyk daar is 'er die vetagtig en aan malkander klevend is, als in de vette klei-landen, in Zeeland en andere plaatzen, bevonden werd: die dat middelmatig doet is de weiland-aarde, die 't al te veel doet, is de katte-kleiagtige, en daarom ook meest altyd onbekwaam tot de Queekery, gelyk ook is, die onder de booven of kalu-aarde, een dikke schil van dito katte-kley of harde turf-schillen hebben.

Behalven het onderscheid der Zanden gegrond op de Vrugtbaarheid en onvrugbaarheid, zyn 'er nog andere, in de kouleur geleggen; want onder de Zanden zyn, d'eene zwartagtig, andere roodagtig, daar zyn 'er wit, graauw, geel, enz. en daar komt de naam van daan van bruine, blanke, roode, graauwe Aarde, enz. deeze kou-

kouleur be-
de, gelyk

Dog men m
in der aard by
en zeeher zo
minderende,
Waater dat ha
danigheden o
om het in w
der Planten;
het meere
in zig hebbe
het Waater,
dat 's eene w

Den rooij
in zeeher pla
van Aarde volk
en welke da
se-boomen, de
Colines van N
Aarde men mo
men, enz. op
de van versche
belangen of g

Ik wou
ne hooie on
het zy ook
meenelyk
Tarw wel
bekwaam z
gelyk in V
deze plaats
nog valligh
ren beeter
kool-plant
Waar uit
zoude kotte

kouleuren behooren juist niet weezentlyk tot de deugd van d' Aarde, gelyk we hier na zullen toonen.

Dog men moet met waarheid zeggen dat de vrugtbaare Zanden in der daad by zig hebben zekere hoedanigheeden, (of zo gy wilt, een zeeker zout van Vrugtbaarheid, waarom die in vettigheid verminderende, men straks de Aarde moet mesten) dat ze aan het Waater dat haar bevogtigt, meede deelen, het welke met die hoedanigheeden doormengd zynde, en de warmte daar by koomende om het in werking te brengen moet dienen, tot het voortbrengen der Planten; even eens gelyk de Scene-blaaderen, Rabarber, en het meerendeel der Planten, geneezende kragten en eigenschappen in zig hebben, die om tot gezondheid van den Mensch te dienen aan het Waater, daar men ze in te week leid, werden overgebracht, enz. dat 's eene waarheit daar niemand aan kan twyffelen.

Den voorspoedigen of ongelukkigen uitflag van sommige Planten in zekere plaatzen, moct ons klaar doen onderscheiden wat slag van Aarde volkoomen bekwaam zy voor zeeker soort van Vrugten, en welke daar onbekwaam toe zy; by voorbeeld, de groote Karsse-boomen, de Valeye van Montmorency, de schoone Pruimen de Colines van Meudon enz. leeren in Vrankryk genoegzaam, wat Aarde men moet hebben voor de Karssen, wat Aarde voor de Pruimen, enz. op dat men niet heene gaa en haar wil aanteele in Aarde van verschillenden aart, met vertrouwen en inbeelding dat het ligt beslaagen of gelukken zal.

Ik zoud' ook kunnen zeggen dat elk genoeg bekend is, dat d' eene Aarde ongelyk beeter valt als d' andere; 't zy in yder Gewest, het zy ook zomtyds in yder deel van kleinen omtrek, dat men gemeenelyk Aard-aderen noemd; want, by voorbeeld, hier neemt de Tarw wel op, en daar digte by wil ze niet slaagen, de grond maar bekwaam zynde om Rogge, of ligter Koorn-gewassen te teelen; gelyk in Vrankryk valt de Wyn goed, en daar digt by niet; op deeze plaats rypt de Muskadel volkoomen, ginder krygt hy smaak, nog vastigheid, nog kouleur, enz. hier wil Kool, daar Boonen beeter wassen: hier knotten, of krygen de wortels der Blomkool-planten knobbels en wassen niet, en ginder gantsch wel.

Waar uit volgt dat iemant bezwaarlyk gemeene en vaste reegels zoude kunnen geeven voor elke Landstreek op een algemeene wyze,

om de nabyheid en gebuurschap van de goede en kwaade Aarde : waarom men dikwils bevind, dat aan de eene zyde van de Tuyn of Hoffsteede, de Boomen wel, en aan de andere kant niet wel willen wassen of draagen. Zoo dat gelyk we ten opzigt van d' Aard-vrugten in elke Landstreek zeggen dat 'er zeer goede Aarde is, dat is, ongemeen Vrugtbaar; zo hebben we ook reeden om van die zelve Aard-vrugten of Landstreek te zeggen, dat 'er heel ondeugende Aarde is, dat is, zeer onvrugtbaare; dat ondertcheid moogelyk uit de hoedanigheeden ontstaande die van binnen in den grond leggende, om dat men ze niet alleen aan de Zon kan toeschryven, dieze alle op d'eigenste wyze beschynd; maar het kan ook elders van daan koomen, gelyk we hier na nog meer zullen betoogen; Echter onzen Tuyn moet noodzaakelyk goede Aarde hebben; laat ons nu zien wat de vereischte gesteltenis van deeze Aarde zy, om onzen Tuyn wel te doen beslaagen, en vrugtbaar te zyn.

T W E E D E K A P I T T E L.

Wat Hoedanigheeden de Aarde van een Tuyn moet hebben om ze goed te noemen.

Heel veel vald 'er te zeggen ten opzigt van de Aarde daar men noodzaakelyk kennis van hebben moet, ik zal, zonder iets voorby te gaan van het geene my bewuft mogt zyn, van elk in het byzonder spreken.

Maar gelyk we voor vast gesteld hebben, dat d'eerste en weezendlykste zaak die men voor een Fruit en Moes-tuin bedenken kan, is, dat 'er een bekwaame Aarde zy, zo moet men aanstonds te werk gaan om te beduiden wat eene goede Aarde is, en derhalven zeg ik dat 'er veelerhande zaaken moeten t' zaamen vloeyen.

Voor eerst, dat het geene zy voortbrengt weelig en overvloedig is.

Ten tweeden, dat die Aarde zig ligtelyk van zelf hersteld als zy eenige tyd braak legt, of op nieuw weeder wat gemest werd, wanneer ze bedorven is geworden.

Ten derden, dat ze geenerley kwaade sinaak of reuk heeft.

Ten

Ten vierden, dat ze ten minste een, twee of drie voet diep is.

Ten vyfden, dat ze ligtvoerig zy, of ten minsten, niet zo styf, als de katte-kley, om; naamelyk met gemak te bearbeiten, en zonder Steenen.

Ten zesden, dat ze niet te droog nog al te vogtig zy.

Deeze zes grond-reegels zal ik in zes byzondere afdeelingen een weinig wydloopiger verhandelen, eer ik overgaa tot andere noodwendigheden die by eenen volslaagen Fruit-hoff behooren.

E E R S T E A F D E E L I N G.

Van 't Eerste Teeken eener Goede Aarde.

My dunkt om te moogen zeggen dat eene grond of Aarde in der daad goed is, en zy voornaamelyk hier in geleege leid, als men ze uit haar zelve Vrugten ziet voortbrengen die zeer fris en talryk zyn, zonder dat ze schier nooit schynd uitgemergeld te wezen; en ook als 'er de Planten oogschynelyk weelig uit opschieten, breed van blad, dik, en kragtig voortgezet enz. Wanneer 'er de Boomen dan in weinig Jaaren groot werden, schoon en gaaf zyn van Takken, groen van Blaaden, en stant-houdende tot aan den guuren Winter toe; dat ook haare schors mooy is, leevend, blinkende, enz. maar niet met veel Most omzet; Na zulke blyken vald'er geen twyffel aan, of d'Aarde is goed.

T W E E D E A F D E E L I N G.

Van het Tweede Teeken eener Goede Aarde.

Daar en booven moet de natuur die in deeze Aarde leid, ligt herstellen het geen 'er haarenthalven door eenig ongewoon toeval in bedorven was, naamelyk uit haar streek gezet zynde door eene overgroote hitte, koude, droogte, reegen; door het lang voedzel te geeven aan eenige uitheemsche Planten enz. zoodaanig, dat ze of de zelve te veel Jaaren aan een, zeekerlyk wederom verkomt en haar voorgige deugdzzaamheid krygt, als men ze maar stil of braak

laat leggen; en weder wat Mest, om zo haar Zout en vetzigheit op nieuw te verkrygen: en, dan zo over te laten aan haar zelve, en op 't goed vertrouwen dat men te vooren daar van gehad en ondervonden heeft in voorige Jaaren: waar uit blykt, dat de toevallen die haar hinderlyk waaren in 'er gewoonelyke vrugtbaarheid, beginnen op te houden; haar goede natuur, en voornamelyk haar gelukkige gestalte zyn daar naar allen schyn de oorzaak van; en dat gaat zo zeker; ten opzigt van deeze gelegenheid, dat zulk een Aarde, die op zo een plaats puik goed is geweest, wel haast ophoud van het zo te blyven; maar in 't korte herstelt werd, als men ze op een ander brengt, daar ze 't geluk treft van eene voordeeligere gelegenheid; waarom ook zulk een Aarde die hier, gelyk booven is aangetoond, genoegzaam onvrugtbaar was, daar wel en weelig zal werden, indien 'er de gelegenheid beeter is.

Daar komt het myns oordeels van daan, dat d'Aarde die men vervoerde Aarde noemd, hoe goed zy ook was, ter plaats daar men die uitzogt, ondertusschen om eigentlyk te spreken maar eene voorbygaande deugd heeft, en dus haar gewoone deugd wel haast verliest, indien ze geen gelegenheid verkrygd die haar eigen is; is en daarom men moet 'er ongemeene hulpmiddelen bybrengen, om ze in zulken goeden staat te houden van nuttigheid te geeven.

Men moet dan voor eene vaste grondreegel hebben, dat men niet zeggen kan dat eene Aarde goed is, zo ze geen teekens geeft van overvloedige Vrugtbaarheid door het geene zy natuurlyk op haar eigen plaats voorbrengt, en niet bekwaam is uit haar zelve om zig te herstellen; daarom moet men noodzakelyk zulken slag van Aarde in zyne Tuinen hebben, en niet uitwagten om eene natuurlyke onvrugtbaarheid met noodelooze kosten, en kragt van toemaaken en Mesten volkoomen te verbeteren; dat inzonderheid verstaan moet werden ten opzigt van de Fruiten; echter kan men met andere Mest, als voor deezen is gebruikt, veel toebrengen; byvoorbeeld in koude en natte gronden, Paarde- en Schaapen Mest; op ligte en drooge gronden, Koe-mest te brengen; zo ziet men dat Moeskruiden veel Mest en vogt hebbende, en eene meenigte van onvermoeide Tuin-lieden zo de Aarde verbeeterende, genoeg en schoon doen voor den dag koomen, op een grond die maar tusschen beide goed is; maar hier loopt te veel kosten op, om de groeizaamheid

NE
heid te krygen
moete en o

D
Van

Daar en bo
waarlyk
smaak en schi
doen aan o
(hoewel and
voor 't oog
om dat de Fr
betreft werden
mes ze noorma

Het voorbee
gen naar haare
heid, om dat
niet als uit het
daar deeze w
smaak en bo
vult behoud
d'haare m
ter weeten,
tig zynde
kwaade.

Dat's de
om den gro
ders vrygtb
is niemand
van deeze A
het waater
te oordeele
langer in e
maar (let w

heid te krygen , en het regte vermaak van den Tuin leid in zo veel moeite en onkosten niet geleegen.

DERDE AFDEELING.

Van het Derde Teeken eener Goede Aarde.

Daar en boven dunkt my onder verbetering om eene Aarde waarlyk goed te noemen, dat ze zonder eenige reuk en zonder smaak en schimmelagtigheid moeten weezen; zeeker het moet kwaad doen aan onze Vruchten dat ze Kinderen werden van eene Aarde, (hoewel anders uitstekende vrugtbaar, en by gevolg groot en schoon voor 't oog te zyn,) zo die Aarde eenigzints van kwaade reuk is, om dat de Fruiten en Pluk-vruchten daar onfeilbaar meê bezet en besmet werden, en derhalven de deugd niet kunnen hebben, daar men ze noornaamelyk om waardeeren moet.

Het voorbeeld der Wynen in andere Landen, die de smaak krygen naar haaren grond, is een overtuigend bewys van deeze waarheid, om dat zeckerlyk het Sap, dat door de wortels bereid is, niet als uit het waater geformeerd werd, dat in de Aarde zynde, daar deeze wortels haar werking doen moeten, noodzaakelyk de smaak en hoedanigheeden van deze Aarde heeft ingezoogen, en die vast behoud in haar verandering als hy tot Sap werd.

d'Aarde moet waarlyk om goed te zyn, even eens als goed waater weezen, dat is dat ze nog scherp, nog laf, nog geil-zoetagtig zynde, nergens naar smaaken moet, nog ten goede nog ten kwaade.

Dat's de eerste en voornaamste aanmerking die men doen moet, om den grond van een Tuin te verkiezen en te bepaalen, alsse wyders vrygtbaar gelykt; en die aanmerking vald niet moeyelyk, daar is niemand die ze niet doen en kan, 't zy met simpelyk een hand vol van deeze Aarde te ruiken, om van de reuk te oordeelen, of door het waater te proeven daar ze meê doorweekt is, om van 'er smaak te oordeelen; by voorbeeld, men laat daar van vyf of zes uren of langer in een glas wat staan weeken, en dan door een schoone doek, maar (let wel,) die na geen Seep of ergens anders na rickt, afge-
goo-

gooten zynde, om alle vermoeden van vuiligheid en onziendelykheid weg te neemen, zo proefd men ze; en uit de goede of kwaade smaak, van stank, schimmelagtigheid en scherpeheid, of van aangenaamheid en zoetigheid die men daar inbevind, zal men oordeelen of d' Aarde bekwaam is of niet, om goede Vruchten voor te brengen; om dan een besluit te maaken van zyn Tuin daar aan te leggen, of niet; zo kan men nooit te keurlyk zyn, nog te naauw op dit stuk, van een goede smaak voor vies vallen. Echter moet men straks uit de Muffe reuk der Aarde niet oordeelen, dat ze geheel niet en deugd, te meer als ze dat jaar niet is omgespit geweest; maar dikwils dat jaar omgesmeeten, en echter dan muf blyft.

Met Pluk-vruchten luisterd het zo naauw niet, die meerendeels door het kookken kwyt geraaken dat ze onaangenaams mogten by haar hebben, of door by-mengselen van zuiker of kruid enz. veranderen, ja verbeteren.

VIERDE AFDEELING.

Vierde Teeken van eene Goede Aarde.

Hoewel het schynd dat men om zekerlyk te oordeelen of een grond goed is, niet anders te doen heeft als te zien dat alles wat ze voortbrengt tierig en weelig wil groeyen, dat ze onvermoeyelyk aanfokt, en dat 'er d' Aarde van geen kwaade smaak is; zo moet echter de kennis van onzen Liefhebber, die een Tuin zoekt aan te leggen, nog al verder loopen; daarom is het noodig dat de diepte van dien grond gepeild werd, hy moet zyne ingewanden doorsnuffelen, en onderzoeken of 'er ten minste nog een, twee of drie voet Aarde zit zo goed als den boovengrond. En daarom is boven al aangetoond, dat onder de booven-Aarde dikwils harde schillen of katte-kley zit: Waaron ook in zulke gronden, de Boomen in 't begin dikwyls wel en sterk wassen, maar kort daar na in 't wassen stuiten, haar toppen sterven, en zullen naauwlyks meer Vruchten voortbrengen, gelyk in deeze Landen veeltyds is gezien.

De Boomen die men hier planten zal, zyn moeyelyker om op te kwecken als d' andere, die de natuur daar uit 'er zelve heeft voortgebracht.

bragt; zy zullen ook zo niet opneemen, indien ze, om zo te spreken, niet verzeekerd zyn van voorraad van Leevensmiddelen te vinden voor het toekomende; en deeze voorraad bestaat in twee of drie voet goede Aarde; daar beneevens; gelyk men de Aarde gedurig nieuwe dingen komt te vergen, waar door ze eindelyk vermoeid, traag en schraal in 'er Vrugt-draagen werd; zo moet men daar altemets eenige verandering in maaken; de voornaamste en gemaklykste van allen is, dat men d' Aarde in de Lugt brenge die in den grond bedolven lag, d' onderste wat booven brengt, daar ze geen weerwerk vindende, haar natuurlyke vrugtbaarheid bewaare, en wagte, dat men haar op den toets zette wat ze doen kan; daarom men ook alle jaaren de zelve gemeenlyk om-spit, om-ploegt, enz. dat 's te zeggen dat men ze in de Zon leid, en wat geeft om aan te kweeken; met die omkeering raakt de boovenste Aarde onder, in de plaats der geene die opgegraven werd, om daar op haare beurt in zodanig een rust te blyven leggen die bekwaam is, om ze binnen eenige Jaaren volkoomen te herstellen, en in staat te brengen van zo wel te zyn als voor deezen, waarom anders meent men, dat de Warmoefiers hier te Land alle jaar niet alleen eens en andermaal om spitten, maar het eene jaar Groote- of Roomse-Boonen, dan Kool; het andere jaar Artichokken, dan weeder Salaa en Wortelen teelen: anders nergens om, als om dat 't Land altyd vers, goet en vrugtbaar zoude blyven; endoor een en het zelve zoude t'eenemaal uitgeteeld werden; zo ook den Land-man, dan eens Tarw, dan Rogge, dan Gerst, dan Paarde-boonen zaaid: Bykans om zo te spreken gelyk met zulke Beeften, die hoe vermoeid van daagelyken arbeid, 's morgens met de zelve lust weêr te werk tyen; mits dat ze 's nagts hebben uitgerust en goed voeder gehad hebben.

't Is niet genoeg dat meneen, twee of drie voet diepte van goede Aarde noodzaakelyk heeft vast-gesteld voor de Boomen; maar daar leid ook aangeleegen wat 'er noodig zy voor Pluk-vruchten met lange wortelen, als Artichokken, Bietkrooten, Slangen-kruid, Pinsternaaken, Roode en Geele Peen, enz. myns oordeels moet men voor die alle ook volslaagen twee of drie voet Aarde hebben; d' andere Planten, als Salaade, de Groente, Kool enz. hebben aan eene voet genoeg, op het minste; maar de Liefhebbers, die in het eene en het ander geval, het zy van Boomen, 't zy van groove bo-

D

ven

ghheid en vromen
n uit de goede d
scherphod, vrom
evind, zal men
le Vruchten voor
Tun daar wat
zyn, nog te ma
len. Echter moet
oordeelen, dat ze ge
omgeeft gewee
n niet blyft.
niet, die meere
ingenams moge
of kruid enz. van

Aarde.

te oordeelen of
als te zien dat
dat ze otr
daade smak is;
die een Tun
is het noodig
moet zyne ingew
alte nog een, t
ond. En daarom
de dikwils hard
gronden, de Bo
maar kort daar m
zullen nauwlyk
den veeltyds is ge
moeyelyker om
'er zelve heeft voer
bo

ven Pluk-vrugten zig met minder diepte willen behelpen als is aangewezen, die vinden zig zeekerlyk zeer bedroogen: enz. en zyn te beklaagen, of liever te berispen; zy zyn onderworpen het krygen van veel geele blaaderen en kwynende Boomen, jaa een gedeelte daar van te zien uitgaan, en dus genoodzaakt om nieuwe onkosten te beginnen en andere te planten, ten tyde dat ze na vyf of zes Jaaren wagtens behoorden voordeel uit haar Plantagien te haalen; kortom, zy hebben voor 't minste maar Fruiten en Pluk-vrugten die klein vallen, slegte soorten, mis-gewassen, enz. Zulke ongevallen verdienen de opmerking wel, die ik elk aanpnyzen, om eene Aarde uit te kiezen van genoegzaame deugd en diepte

V Y F D E A F D E E L I N G.

Het Vyfde Teeken van een Goede Aarde.

De natuurlyke en geduurige vrugtbaarheid van d' Aarde, haare smaak, reuken diepte enz. als vier voorwaarden die men niet voorby kan, nu op 'er voeten gezet te hebben, zo dunkt my, als een vyfde, dat d' Aarde zonder al te ligt te vallen, roerbaar moet weezen, naamelyk met gemak te bearbeiten (zo is ze die men vet Zand noemd, Kennip-tuin-aarde, enz.) daarom was het ook te wenschen dat ze niet steen-agtig viel, niet alleen, om dat den Akkerbouw met minder moeite gedaan werd, en dat 'er de Planten better uit opschieten, maar ook om behooryker voor het Oog te weezen, dat het zien van een meenigte steen- en kalk-puin in 't Akkerland, zeekerlyk verveelen moet; zo dat indien d' Aarde daar meê bezet is, men 'er raad voor moet schaffen; maar zo 't weinig te beduiden heeft, kan men met het omhakken van elken Akker zulks ligtelyk opruimen; dog zo het van belang is, dunkt my dat men d'onkosten doen moet van d' Aarde te laten ziften, ik verklaar het gebruik en werking deezer zifting in het Tractaat van het bereiden der Aarde, dog veele agten beeter de steenen geduurig wel uit te raapen, om dat door het ziften de Aarde meest te veel pakt, om dat ze dan al te fyn werd.

Ligtvoerige Aarde heeft groot voordeel in het aankweeken, zy valt

valt de Planten gemakkelyk tot het vermeenigvuldigen van 'er wortels, zy trekt het waater en den reegen of het begieten ligtelyk na binnen, en behoud evenwel vogt genoeg voor de groeizaamheid; zy kan met gemak van de stralen der Zon doorwarmd werden; en by gevolg groote, goede en vroeger Vrugten opleeveren, daar dog elk een wonderlyk op gezet is.

S E S D E A F D E E L I N G .

Het Zesde Teeken van eene Goede Aarde.

Om regt kennis te krygen wat 'er zit in ligtvoerige Aarde, is 'er niet beeter, als dat men eens bezie de geene die het niet en is, by voorbeeld.

Al te zwaare Aarde, die met de Spaa werd omgespit, gelyk vele Wey- en Klei-gronden, is onderworpen dat ze weêr toefluit, (zo als men zeyd,) dat is, aan malkander kleefd, en hard word, zo dat 'er by-kans geen waater van den reegen of het begieten kan doordringen, dat voor het opkweeken een heel moeyelyk en schaadellyk ongemak is; daar-en-booven is ze uit 'er eigen aart meer verrotting als andere onderheevig; Koude, en het laat aankoomen der Vrugten, om dat ze zo ras niet kan doorwarmt werden; in haaren grond een geduurige nattigheid behoudende; zynde drie der slegtste hoedaanigheeden die de Aarde hebben kan; doet hier by, dat de kleine en teere hairworteltjens daar zo ligt niet kunnen doorschieten; ook barst haaren booven-grond ligt open, door het steeken van de Zon, en in heete dagen; zodaanig zelf dat ze ter oorzaak van 'er droogte, als dan generley bebouding kan lyden, en by gevolg geene nieuwe Planten, nog nieuwe bezaayingen; dus baaren ze in de meeste Jaar-getyden eene elendige schaarsheid; ook doet zulk barsten veel kwaads aan de Boomen en Planten wiens wortels reeds gevat hebben, om dat ze die ontdekken, de jonge aan stukken breeken, en het volharden van haare werking te leur stellen.

Ik denk niet dat iemand die keur heeft om voor zyn Tuin een grond na zyn zin te neemen, zo kwaalyk bedagt zal weezen om zulk eene gebrekkelyke daar toe te verkiezen; maar dringt hem de noodzakelykheid, en kan hy anders niet, zo zya 'er drie dingen waar te neemen die men niet verzuimen moet.

Voor eerst, moet men die Aarde ter vereifchter diepte van twee of drie voet laten afvoeren, en daar dan weër zo veel van de beste opbrengen, die men gevoeglykft krygen kan, op dat 'er zo twee of drie voet goede grond komt te leggen.

Ten tweeden, moet men des Zoomers al de stukken die bebouwd zullen werden wat laager houden als de paaden, op dat het waater, dat in de paaden valt, zynen volkoomen afloop hebbe naa die bouw-aarde, maar des Winters moet men diepe lange greppen maaken, op dat het waater na de flooten enz. mag afloopen.

En ten leften, moet men des Winters de Sneeuw die in de paaden valt, en van overal elders waar ze maar met gemak te krygen is, op de Akkers laten smyten; dat maakt in 'er gronden schoone voorraad van vogtigheit om in de Zoomer-hitte haare werking te helpen voortzetten; als 'er maar geen natte voor-jaaren koomen, en als dan veel Planten koomen te verrotten; doe hier by, dat zulke gronden met Paarde- en Schaapen - mest veel konnen verbeterd werden, gelyk booven ook is getoond, en de daagelykze ervaarentheid leerd.

Van deeze middelen hebben veele haar geduurig bediend, en die haare Vrienden ook zulks hebben doen opvolgen, met dat succes, dat zy 'er altemaal haar wonderlyk wel by bevonden hebben, en dat in zulks te doen een groote zeekerheid geleegeen is.

Het is elk bekend, dat als d' Aarde van binnen vogtig is tot eene middelbaare diepte toe; (laat het zo omtrent twee of drie voet weezen) dat doorgaans gevonden werd in den grond der Valeyen, daar men heeft het geene dat men een goed zwart zand noemd; zo is 't bekend, zeg ik, dat 'er als dan in de diepte van deeze Aarde eene naa-

naatuurlyke kleinzing geschied, die een gedeelte van dat waater na den booven-grond toedringd, en dat is het dat d' Aarde in eene goede gesteltenis van vrugtbaarheid houdende, haar by uitstek deugdzaam maakt; dog zo daar-en-teegen dat waater in een genoegzaam meenigte al te dicht by den booven-grond is, naamelyk op een voet na, of wat meer, en aldaar door eenige harde kley en Steen-Aarde of harde schellen belemmerd zynde, werd opgehouden, om dat het niet laager zakken kan, zo werd de Aarde op zulk een plaats te nat; zo dat, indien men dat onder-aardse waater geen uitloop geeft waar door men het loozen kan, of ten minsten om het te doen opdroogen van die Aard-hoopen maakt, daar hier voor van is gesproken, zo werd zulk eene Aarde koud, rotagtig en kortom ondeugende; en dan ziet men gemeenlyk de Planten en Bliederen der Boomen in plaats van schoon groen, daagelyks geelder werden.

Ik houde my verplicht om hier te zeggen, dat ten aanzien deezer verscheidendheid van Aarde, zwaare, vette, drooge, ligte, dit onderscheid te maaken is, naamelyk, dat het na wensch was ligte Aarde te hebben in koude Land-schreeken, op dat ze met een weinig hette ligtelyk doorwarmd zoude kunnen werden, daar eene zwaare en vette Aarde beeter is in warme Landen, op dat de hitte zo ligt niet tot den grond toe zoude doordringen, en by gevolg de Planten bederven: den Prins der Poëten, in zulk een Landschap gebooren, schynd zin gehad te hebben in zulk een slag van vette Aarde, zelf voor den Wyngaard, maar daar ziet hy alleen op den overvloed; want als het op de deugd aankomt, en de lekkerheid van den Wyn, dan spreekt hy 'er heel anders van, ons leerende dat eene ligte en schraalagtige Aarde voor goede Wyn bekwaam is; gelyk de zwaare voor goed Koorn, en daarom is 't niet kwaad, altemet hier in Holland; daar de Wyngaarden altyd zo groote en lange Looten schieten, haar regtneerschietende zwaare en dikke wortelen in 't voor-jaar eens af te steeken; op dat de stralen van de Zon de wortelen effen onder de vlakke van de Aarde leggende, mogte beschynen, en zo eer rype Vrugten geeven en minder waater-looten maaken; waar van hier na breeder.

Men vind zomtyds Aarde, zo deugdzaam van aart en zo goed van gestalte, dat 'er alderley Pluk-vrugten en Fruiten, wat soort het

ook zy, volkoomen wel in opneemen, en zelfs zal zulke Aarde alleen maar voor de Fruit-boomen bebouwd werdende, op de gewoone wyze, veele jaaren na malkander goed blyven, zonder eenige mesting van nooden te hebben; gelyk omtrent Rynsburg by Leyden vericheide Zaay- en Teel-landen gevonden werden, ja ook veele Boomgaarden.

Die eenen nieuwen Thuin wil aanleggen, en zulke Aarde ontmoet; is gelukkig, en mag wel zeggen, dat hy in zynen grond al de voornaame hoedanigheeden heeft die hier zyn voorgeschreeven; naamelyk, eene Vruchtbaare Aarde, eene Aarde die zonder smaak is, van genoegsaame diepte, met weinig steen enz. bezet; eene Aarde die niet te zwaar en vogtig, nog te ligt en droog is, om dat hy voor zo verre het den grond belangt, zig van een gewissen uitslag kan verzeekeren; hoe veel meer hoop moet hy dan scheppen, zo hy bezorgd, dat zyne Aarde zomtyds heel end'al werd omgespit en gedolven, ter diepte als is aangewezen, het zy om vast te gaan dat ze altoos overal ligtvoerig en roerbaar is, als om aan yder gedeelte het eene na het andere gelegenheid te geeven van zyne werking te verrigten; zo hy daar-en-booven niet en verzuimd de gewoone bebouwing daar op te laten doen, die ze vereischt.

AGTSTE AFDEELING.

Van de Kouleur der Goede Aarde.

Derhalven moet men daar toekoomen, en zeggen, dat het regte teeken om eene Aarde wel te kennen, niet zo zeer haare kouleur is, ook zelf haare diepte niet; daar is in der daad niets better, als dat ze haar Vruchten natuurlyk schoon voortbrengd; die alleen kunnen in dit geval het vonnis stryken: by voorbeeld, in het open veld sullen het de goede kruiden zyn, als het gras, klaver, enz. die de Beesten graag ecten; en in de Moes-kruiden de groote Artichokken, groove Latouwe, Zuuring, enz. en vooral gelyk reeds gezeid is, de weelig-tierende Boomen, de zwaare takken en uitspruitzels die men haar ziet schieten, haare geheele breedte en fris-groene Blaaden, enz. en zie daar het geene wy voor onwraakbaare getui-

getuigen moeten aanneemen, en op welkers gesteltheid men zig vast verlaaten moet, zonder zig ergens anders volkoomen op te vertrouwen; de groote of kleinheid van de Vruchten doet hier ook wel iets toe, maar men kan 'er geen overtuigende blyk uit haalen; men ziet dikwils groote Vruchten op tengere Boomtjes; en zeer kleine op Boomen die braaf doorgroeyen; leggende al haar kragt in 't hout schieten te kosten, tot dat ze beginnen in haar groey te stuiten, en dan werden ze gemeenelyk heel vrugtbaar. Elders is daar van de reedenen van zo groot een onderscheid gegeven of zal nog gegeven werden.

DERDE KAPITTEL.

Hoe men Thuienen met Fruit-Boomen moet behandelen.

Hoewel dien Land-bouw in zyn volle ruimte opgevat, alles besluit dat wy in verscheide byzondere stukken ontvouwen, is echter ons voorneemen om dezelve alhier alleen aan drie dingen te bepalen; naamelyk, voor eerst aan den arbeid, die op de Aarde gedaan moet werden; ten tweeden aan de gierlykheid die de Thuienen ten allen tyde eischen te hebben.

VIERDE KAPITTEL.

Van den Akker-bouw.

Den Akker-bouw is om eigentlyk te spreken anders niet als eene beweginge en omroering, die in den boovengrond van d' Aarde gedaan werd tot eene zekere diepte toe, zo dat d' onderste booven en de boovenste onder raakt, en in malkanders plaats leid; dog dewyl ons oogmerk niet is, om hier te spreken van den bouw die in 't open veld met de ploeg geschied: maar alleen van het bearbeiten onzer Thuienen, zo moet men weten dat zulks gedaan werd op veelerhande wyze.

Voor eerst met de Graaf en de Spaa in ligtvoerige en andere Aarde.

Ten

Ten tweeden met de plat-tandige Vork en de Spaa, in Aarde die steen-agtig vald, en echter lymig genoeg is; men gaat ook dieper te werk, als by voorbeeld, in het open Veld, en in het midden der vierkante Perken; en ondieper, naamelyk, aan den voet der Boomen, by de Aspergies, en onder de kleine Pluk-vrugten en Nanus-boomtjes.

Men moet vervolgens weten dat de oorzaak of beweegreden van den Akker-bouw waarschynelyk niet alleenig diend, om d'Aarde daar door aangenaamer voor 't gezicht te maaken, (hoewelze in der daad het werd,) maar dat het voor al geschied om de zwaartierigheid weg te neemen en meer ligtvoerigheid te geeven aan de geene die het niet en is; of die het uit 'er aart niet en is, in dien staat dezelve te houden; en ten tweeden, dat het voornaamelyk strekt om de vrugtbaarheid van eene Aarde die ons anders niet veel beloofd, en men tot hier toe getoond heeft te vermeederen, en die genoegzaam goed is, in zynen staat en onderhouden: Aarde die t'eenemaal onvrugtbaar is, moet men niet bebouwen, indien men eenigzints beeter kan bekoomen, of de oude kwaade, op de gezeide manieren, met Mesten enz. niet beeter maaken kan.

Als men spreekt van d'Aarde lichtvoerig te maaken, zo verstaan wy daar door dat ze eenigzints Zand-agtig, los en bol moet wezen, zo dat vogt en warmte niet alleen van buiten aankommende daar te ligter kan doordringen, en dat ze niet op malkander gepakt blyvende, te saamen kleeft, en aan klompen leid, gelyk kwaade leem en katte-klei-Aarde doet, die uit haar eigen aart onbekwaam is voor de Gewassen, maar ook op dat de kleine jonge wortelen, daar te beeter zouden kunnen doorschieten, en dienvolgende beeter, netter, en gierlyker Boomen maaken.

En als wy zeggen dat men d'Aarde moet tragten vrugtbaar te maaken, dan meind men dat het bebouwen daar een tempering van warmte en vogt in moet helpe brengen; terwyl ze daar-en-booven van salpeeter-agtig zout voorzien is, dat ze noodig heeft als het voornaamste deel der vrugtbaarheid; want zo dra als dit begint te mankeren, zal al uw gewas haast minder werden, en daarom moet men straks tragten dat te herstellen met Mesten, braak te laaten leggen enz. als booven is getoond; zynde die tempering van vogtigheid, gezeide zout en warmte zo noodzaakelyk voor d'Aar-

N
d'Aarde, dat
nerley Plante
in geen volle ge
is van de hooft

Dog 't is nie
Land bebouw
die dienen kon
als wat wy nu

Waarop w
neemt eens de
bebouwe te
maar gelyk
by koomend
krygt; ander
voorbeeld, die
raaf om te ge
wyls al te nat,
van doen om 'e
mag wassen.

Dur zyn oo
als Antichokk
dat groove w
de daare in
van water

wyren: and
(die dikwyl
ja haast kle
ges, enz.
haar te d
Aarde boou
we niets in
weezen, z
'er een we

De Lon
ten deele
ontbreeke
leide Land

d' Aarde, dat zy zonder dezelve t' eenemaal onnut is; zo dat ze geenerley Planten kan voortbrengen; even-eens, gelyk het gedierte in geen volle gezondheid kan leeven, als het buiten de tempering is van de hoofd-stoffelyke hoedanigheeden.

Dog 't is niet genoeg dat men reeden heeft gegeven waarom het Land bebouwd moet werden, men moet ook reegels aanwyzen, die dienen kunnen om in d' Aarde zulk een tempering te brengen, als waar wy nu van spreken, en te vooren gesproken hebben.

Waar op wy zeggen dat men moet weten; dat sommige Aarde; neemt eens de ligte, zeer haast doorwarmd werd, en derhalven hebbenwe ten opzigt van de warmte niet veel beslags te maaken; maar gelykze doorgaans booven droog valt, ja ligt, de wind daar by koomende, uitdroogt, moet men zorgvuldig toezien dat ze vogt krygt; andere Aarde heeft meer moeite om warm te werden, by voorbeeld, die laag, zwaar en koud is; hier is weinig werks aan vast om 'er genoegzaam vogt te geeven: daar-en-teegen isse dikwyls al te nat, en dienvolgende ligt te koud, en heeft veel hulps van doen om 'er meer warmte in te krygen, op dat het geplante wel mag wassen.

Daar zyn ook verscheide Planten die veel vogt willen hebben, als Aartichokken, Kool, Salade, Suuring, en alle Veld-gewasch dat groove wortels schiet, en dikke lange blaaderen maakt. d' Aarde daar ze in groeyen, moet men zodaanig schikken, dat ze vol op van waater krygt, gelyk haar vol-sappige steelen enz. genoeg bewyzen: andere hebben minder van doen, gelyk de Fruit boomen, (die dikwyls door te veel waater, ras geel van blaaderen werden, ja haar kleine worteltjes en veezeltjes koomen te verrotten) Asperges, enz. derhalven hoeft men niet veel moeite te maaken om het haar te doen geeven; ook werd, door te veel en dikwyls gieten de Aarde booven korstig en al te vast: maar hoe het ook zy, gelykwe niets in onze Tuinen hebben, of daar moet hette en vogtigheid weezen, zo hebben wy 'er ook niet van, of het is noodzaakelyk dat 'er een weinig bykoomt.

De Zon, den Reegen, en het onder-aardse-waater voorzien daartendeel in, en wy moeten het langs andere weegen, het geen 'er ontbreeken mogt vervullen; en dat doenwe door een wel aangeleide Land-bouw, daar het spitten en delven een voornaam stuk van is.

Deezen Akker-bouw moet op verscheide tyden, en ook meer en minder geschieden, na het onderscheid van d' Aarde en de Jaar-saizoenen, warme en drooge Aarde moet in den Herfst of vroeg in den Zomer, een weinig voor den reegen, of terwyl het reegend, of aanstonds daar na werden omgespit, vooral zo nog meer waater staat te volgen, zo dat men by reegen-agtig weder die schier niet te dikwyls nog te diep kan omspitten: ten waare dat onder slegter grond als derry-agtig, katte-kley-agtig enz. booven genoemd lag, anders ververst men hier door byzonder het Land.

Gelyk men, by teegenstelling, zo lang als het heete weder duurd, dezelve bykans nooit omspitten moet, ten zy ze aanstonds werd begooten; dog de ervaartheid heeft geleerd, dat zulk gieten weinig goed doet, ja dikwyls meer schaade als voordeel heeft toegebracht, byzonder in zeer ligtvoerige Aarde of bastige kley-landen; anders, gelyk nu getoont is, dat die geduurige omspitting een doortogt voor het waater van den reegen maakt, en doet het zakken tot de wortels toe, die 't van nooden hebben; daar het, zonder dat, op den booven-grond zoude blyven leggen, alwaar 't geen nut kan doen, en metter haast weér door de Zon en Wind opdroogd: het spitten geeft ook opening aan de warmte, zonder welke de vogtigheid van geen dienst zoude weezen, en vooral zo werd de grond dan zo ligt niet muf, schimmel-agtig of stinkende, 't geen anders de goede Aarde zo ligt bederft.

Koude, zwaare en vogtige gronden daar-en-teegen, moeten nooit by nat weér omgespit werden, maar liever in de Lente- of Voor-Zomer-Hitte; men zou ze dan in der daad niet te veel nog te diep kunnen omspitten, voornaamelyk met dit oogmerk, dat ze van booven niet zoude open-splyten; dat gelyk we meermaals gezegd hebben, geheel schaadelyk is voor de teere effen onder de booven-vlakte leggende wortels, en op dat zy door het delven dan gedwee zynde, de warmte dan gemakkelyker daar in dringen zoude, en daar door de koude weggenoomen werden, die de werking van de wortels belet; en geele blaaden aan de Boomen maakt; maar hier in kan men wel wat in voorzien, als men over de Thuin-Aarde, om het ander Jaar oude run twee of drie vingeren dik daar over laat spreiden, of ook wel lange Paarde-mest, en dan het volgende Jaar de zelve effen onder de booven-Aarde laat onderspitten.

Hier

N
Hier in leer
veele and
tig bewoog
ze zig weede
wil bearbeiden
de te werpen
zaad werden
te planten, zo
mer geboen w
leer-lesfen doe
Natuur geef
de Aarde van
eifcht; hier
het goed is,
ligt daar om
duur hais velle
beenen, en die
men opkruipe
men te bescha
geleerd heeft
tyes enz. dien
drooge en lig
gelyk na reeg
te by warm
worden,
De men
men gele
nuttighe
ze belette
het teelen
dat dit on
te verrotte
ting; Ja
deele d'ou
saizoen m
en reede
moet; ja

Hier in leerd ons de natuur van d'Aarde, dat ze, zo wel als veele andere dingen, moet gehandhaafd werden; zo dat ze omzigtig bewrogt zynde, ons oogmerk genoegzaam voldoet; en dat ze ze zig wederom daar teegen aankant, wanneer men haar ontydig wil bearbeiten; het Saifoen om het meerendeel der Zaaden in d'Aarde te werpen, die doorgaans elk niet als op eene bescheiden tyd gezaaid werden; den tyd om te griffelen, te occuleren, snoeyen, en te planten, zo de Wyngaarden als de Boomen, enz. dat desgelyks niet gedaan werd als in zekere Maanden, dat zyn altemaal zo veel leer-lesfen door lange en veele ervaarentheid waar bevonden, dat de Natuur geeft om ons te onderwyzen van wel te onderzoeken wat de Aarde van doen heeft, en op welken tyd zy het stiptelyk vereifcht; hier uit heeft men met zonderlinge opmerking geleerd, dat het goed is, de Boomen dikmaals te omgraaven, op dat het zo ligt daar omtrent niet zouden beschimmeden, en eenig Ongedierte daar huis-vesten, voornaamentlyk Mieren, Pissebeddens, Duizentbeenen, en diergelyke schaadelyke Dieren, die dan langs de Stammen opkruipende, de blaaden, bloemen, ja zelfs de vrugten koomen te beschaadigen, gelyk de daagelyksche ervaarentheid genoeg geleerd heeft aan Perzikken, Abrikoozen, laage Peertjes, Appeltjes enz. dien volgende moet men altemet het zelve doen, het zy in drooge en ligte Aarde, het zy in zwaare en vogtige; maar d'eene, gelyk nu reets al is aangewezen, in reegenagtig weeder en d'andere by warme drooge daagen, anders blyven te veel hollen by de wortelen, of werd aldaar de grond te koud.

De meenigvuldige omspittingen dien ik zo aanraade, wanneer men geleegentheid heeft om het te doen, zyn van groot belang en nuttigheid, gelyk nu reets al is aangewezen. Want behalven dat ze beletten dat een goed deel van de Aarde werd uitgemergeld door het teelen en voeden van onkruiden: zo maaken ze daar-en-reegen, dat dit onkruid in den grond van d'Aarde gedolven, aldaar komt te verrotten, en ook, hoewel niet veel dient tot een nieuwe Mesting; Ja dat nog meer is, deeze veelvuldige omspitting smyt ten deele d'oude grond-reegels niet omverre, hoewel veele voor elk Jaar-faizoen meer houden van eens te spitten; want booven is aangetoond en reeden gegeeven, in wat soort van Aarde dat zulks geschieden moet; ja het is zeer noodig, want anders geheele gronden om te

spitten, of alleen omtrent de wortels van Perzikken, Pruimen, Appeltjes en Peeren, en al wat ik daar goeds in vinden mag, is, dat ze ten minste de noodzaakelykheid daar van vast stellen, en by gevolg de nuttigheid; maar ik voeg 'er by, dat zulks niet genoegzaam is, zo men in de tusschen tyden van dat omspitten, niet in de weer is met schoffelen en uittrekken van het onkruid, dat voornaamelyk in de Zoomer en den Herfst op d' Aarde te voorschyn komt, en daar oneindig aangroeit, zo men het 'er laat zaad schieten, en zo de Aarde magtig kan uitteelen en schraal maaken.

Men moet hier als ter loops by zeggen dat den tyd van spitten heel zorgelyk is, als de Boomen, van wat soort zy ook moogen weezen, bloeyen; en ook als de Wyngaard uitloopt; dan moet men het nooit by die Boomen nog Wyngaarden doen; voegt hier daar-en-booven by (als alle opmerking in 't spitten waardig) dat digt aan de Boomen te spitten, de kleine haar-worteltjes, leggende effen onder de booven-vlakte van de Aarde, daar door ligt werden gekwest, welke nogtans voor al niet moeten afgesteeken werden, als waar in eigentlyk bestaat haar vrugtbaarheid; als maakende het regte bloem- en vrugt-hout, daar de groote en diep-schietende wortelen, wel het meeste, maar ook de swaarste en dikste takken maaken, ja ook veel waater-looten, en dan de kleine vrugtbare verminderen, ja sterven, geevende wel een schoone kroon aan den Boom, dat gierlyk staat, en in 't begin ook van nooden is: maar een Boomtje nu hebbende een goede kroon, is voor den Thuin-Heer en bezoekende Vrienden niet onaangenaam, die Boomtjes met Vrugten vollaaden te zien.

Ja men is dikwils genoodzaakt, (let wel Gunstige Leeser,) die dikke wortelen af te steeken of met een bietel af te slaan, op dat ze niet zo veel dikke takken meer schieten mogten, om alzo door haar kleine wortels meer vrugtbaarheid aan de laage Boomtjes toe te brengen; waar op, indien den Thuin-Heer niet wel komt te letten, in 't toekoomende hoe hy mest of snoeit, hoe langer hoe minder Vrugten zal hebben; waar van hiernaar meerder zal gesproken werden.

Dog iemant zoude kunnen zeggen, waarom is het te vooren boven eeniger maaten in 't planten der Boomen gerecommandeerd; zo antwoorden wy, doen moest men eerst goede en welgekroonde Boom.

Boomtjes be-
tjes reet
baar te ma
sied te zie
waarschijn
tyd gewoone
en teegen
vogt week n
doet bederv
booven-gr
krygt; he
zo veel t

Nu ro
onzer Bo
die rood
Kavel, da
doen 'er bu
wel, dat m
koomen, o
of wegloope
ervantthei
leerd.

Den reeg
de Winter
men in dro
met het b
(en etne
die 's V
Aarde,
zwaare
vroeger,
(die dan
den afval
uit te ro
tot het
Seizoen
gende

Boomtjes hebben, maar dit is dan waar te neemen, als de Boomtjes reets al goede kroonen gemaakt hebben, en die nu maar vrugbaar te maaken, en alzo zyn aangewende arbeid en kosten wel befteed te zien. D' Aarde nog onlangs omgeroerd in de Lente, die waaffemd veele dampen uit, die met de minfte Ryp, op dien tyd gewoonelyk vallende, by d' oppervlakte van de Aarde gestremt en teegen gehouden zynde, op de Bloemen valt, en die met 'er vogt week maakende, endus vatbaar voor dien damp werden, haar doet bederven; d' Aarde die op dien tyd niet is omgespit, en wiens booven-grond by gevolg hart en geflooten is, en als een korft krygt, heeft zo veel nood niet om dampen op te geeven, nog is zo veele toevallen van de koude en vorft niet onderheevig.

Nu volgd'er uit het geene hier booven gezeid is van het voedzel onzer Boomen te begunitigen, dat ik die geene zeer veroordeele, die rondom en by de Stam van haare Boomen veele Moes-kruiden, Kervel, Aard-beyen of Bloemen planten en zaayen, die planten doen'er buiten twyffel een byzonder groot nadeel aan: ik weet wel, dat men zeid, dat de Mieren dan daar omtrent zo veel niet koomen, of haar nesten gestoord werden, en datze dan verhuizen of wegloopen, en dan de Boomen zo niet beschaadigen, maar de ervaarentheid, heeft het teegendeel niet meer als te veel nu geleerd.

Den reegel dien wy volgen in het bebouwen der Aarde, dat in de Winter en de Lente aan onze Boomen moet geschieden, is, dat men in drooge en ligte gronden eene loutere omgraaving laat doen met het laaft van den Herft, of het aankoomen van den Winter, (en eene diergelyke zo ras alsse voorby is) op dat sneeuw en reegen die 's Winters valt, en de Lente-reegens, ligt in zwavel-agtige Aarde, die veel vogt van doen heeft, zoude doordringen; maar zwaare en natten gronden laat men in de Maand October of wat vroeger, na dat de Boomen haar Winter-vrugten nog aanhebben (die dan aanstonds in haar groey verminderen of kort daar na zouden afvallen) een weinig ompsitten, alleen maar om het onkruid uit te roeyen; en wagt met haar eens lustig te laten omdelven tot het leste van February, Maart ja tot April toe, na dat het Saizoen het toelaat, minder of meerder koude of sneeuw, of in te gendeel warm of zoel weér is; of in 't begin van Mey, wanneer

de Fruiten in 'er volle knop staan, en het natte koude of haagel-agtig weeder voorby is; dus heeft den booven-grond van deeze Aarde, hard, bedrongen en geslooten gelegen hebbende voor het Winter-waater en de koude Lente-reegens, ons hier geenfints noodig zynde, maar weinig doortogt gelaaten; de sneeuw gesmolten zynde, en niet hebbende kunnen intrekken, is ten deele booven blyven leggen, en aan dampen vervloogen, en ten deele den afloop der plaatzen volgende, in de naby leggende slooten, greppen of rioolen weggezakt.

Daar is niet, (moet men 'er by zeggen,) dat zo veel vogt bybrengd, en zo diep indringd als dat koude gesmolte sneeuw-waater, men heeft zelden gezien dat de reegen meer als een voet introk, maar het sneeuw-waater dringd deur tot twee en drie voeten toe; eensdeels om dat het zwaarder is als 't gemeene reegen-waater; en ten anderen, om dat het langzaamerhand en allengskens onder den booven leggende sneeuw hoop smeltende, op zyn gemak naar beneden trekt, zonder door schraale Winden of hitten van de Zon belet te werden.

Derhalven, zo zeer als men zwaare sneeuw vreeft op zwaare en vogtige, derri-agtige gronden, zo verre, dat men alles wat moogelyk is moet laten opruimen by onze Fruithooven; zo veel zorg behoord men ten draagen om die te verzamelen in ligte en saavel-agtige Aarde, om 'erals een Magazyn van vogtigheid te maaken, en die dan des Zoomers zo ligt uitdroogt, en vooral diend men in dat slag van Aarde alles op te scheppen dat onnut in de paaden zoude blyven leggen, en doen het om de bebouwde Heining-boomen smyten, en wel voornamelyk aan de Noort-zyden; op dat de wortelen zo niet zouden bevriezen, en na de Zuider-zyde toe, die in de Zoomer de meeste warmte krygen, en dan ook meer uitdroogen, en op de Oostzyde, zelf in zwaare gronden, om dat de Zoomer-reegens aldaar zelden vallende, d' Aarde aan die zyde dorstiger blyft, en dat bygevolg de Boomen daar dan doorgaans beeter in haar groey blyven, en gebrek lyden van vogt in de Zoomer en heete drooge daagen.

Deeze noodzaakelykheid van het omspitten hier zo bevoolen en aangeraaden, werd zomtyds wederprooken door de gelukkige uitflag eeniger Boomen, die rondom den Stam met Steenen of plat betree-

betreedten Kl
andere Bo
in Wey
voorbrenge
weze noot o
beantwoorde
Voor eerst
staan, da
Steen, of h
zaam voede
onder ve
d' Aarde d
houd en
niet uitdro
de hitte van
men niet m
d' Aarde en d
d' algemeene
gening en te
het gebruik
schoon de V
ranje-boome
zet, verlee
ren, om op
ten werden
nen, en
daar op
teljes,

Het
met het

betreeden Kley of Zand bedekt zynde, gelyk de Moerbey en andere Boomen als Peeren en Appelen, staande agter de Huizen en in Weyden (als daar zo wel, zo niet meer Vruchten gemeenlyk voortbrengen, opentlyk toonen) niet nalaaten wel te slaagen, hoewelze nooit omgegraaven zyn, waar op ik twee dingen hebbe te beantwoorden.

Voor eerst, dat gelyk als de Boomen doorgaans onder den drop staan, daar veel waater vald, dat bezyden de voegzels van elken Steen, of het plat getreeden Kley of Zand doordringende, genoegzaam voedzel verschaft voor de wortels die gemeenlyk effen daar onder veele zyn; en ten tweeden, dat de vogtigheid, die dus door d'Aarde dringd die met steenen overdekt leid, daar beeter stand houd en langer duurd, als in andere Aarde, om dat die zo ligt niet uitdroogen kan, door dien de schraalheid der Winden, nog de hitte van de Zon het niet kunnen benadeelen; ondertussen laat men niet na het spitten aan te pryzen, zo voor den welstand van d'Aarde en de Planten, als om de aangenaamheid van het gezigt; d'algemeene ondervinding die men daar van heeft, kan door zo gering een teegenwerpzel niet ontzeenuwd werden: al zo min als het gebruik van Brood en Kleederen kan verworpen werden, schoon de Wilden daar geen kennis van hebben; de Vygen, Oranje-boomen, en andere Planten en Boomtjes die men in kassen zet, verdeedigen genoegzaam de noodzaakelykheit van het omroeren, om opening te maaken voor het waater daarze meê begooten werden; by gebrek van het welke zy zeekerlyk zouden kwynen, en dikwils uitgaan, als maar ook niet te veel des Winters daar op gegooten werd, want dan rotten de fyne en dunne worteltjes, ja de Planten en Boomtjes zelve, in plaats van te groeyen.

V Y F D E K A P I T T E L.

Van het Mesten.

Het oogmerk, gebruik en de manier van spitten en delven verhandeld hebbende, moet men op dezelve wyze te werk gaan met het Mesten; dat niet anders in heeft als eene goede onderhouding

ding of verbetering van de Aarde.

Wy hebben reeds gezeid, dat het met alderley slag van Mest konde geschieden; en nogtans niet te vergeeten, dat 't geen hier booven daar omtrent gezeid is, in wat Aarde de Paarde-mest, en in wat Aarde beeterde Koe-mest goed is. Men moet dan het oogmerk, gebruik en de manier daar van verklaren.

Het oogmerk aangaande dat wy met Mesten en toebereiden der Aarde hebben, is desgelyks om de Aarde vrugtbaar te maaken, die het niet en is; dat is, die veele gebreeken heeft, en derhalven weinig bekwaamheden tot het voortbrengen der vrugten; of die het in haar zelve is, en haare vrugtbaarheid zoude moogen verliezen (zo men daar by tyds niet eenige noodige herstelling bybragt) in de zelve te onderhouden; dus moetenwe deeze Aarde meer, en andere minder Mesten, na de Vrugten die wy haar willen afvergen, het zy booven vermoogen, of volgens haare kragten; en Mestenze ook meer en minder na de goede en kwaade tempering, en na de hoedaanigheid daar zy van is: men moet rykelyk Mest hebben, by voorbeeld om Moes-kruiden te teelen, die schieklyk in overvloed opkoomen, en kort d'eene op d'andere volgen, in eenen kleinen omtrek van grond, die zonder dat, ligt zoude kunnen uitgemergeld werden: aan d'andere zyde moet men weiniger of niet met al doen, zo dezelve byzonder vet en deugdzaam is; 't welk straks blykt, zo de Boomen even jeugdig en vrugtdragende zyn en blyven; maar ter contrarie, die langzaam voortkoomen, en maar middel-maatige Vrugten geeven, ten aanzien van den grond dieze beslaan, eer en meerder Mesten; en zo dan, schoonze lang op de zelve plaats blyven staan, echter door haare wortels dieze door het Mesten op nieuw aan alle kanten hebben uitgeschooten, wyds en zyds voedzel na haar trekken dat 'er noodig is; voegt 'er by, dat 'er minder voor een grond moet zyn, die uit hem zelve geheel vrugtbaar is, als voor die het weinig is; en eindelyk meer Paarde-mest voor de koude en vogtige Aarde, maar de warme en drooge, meer Koe-mest.

Zeekerlyk, en dat is elk bekend, de groote gebreeken der gronden als gezeid is, leid meest geleege in te veel vogtigheid, die doorgaans verzeld is van koude en bystere zwaarmoedigheid, of in te veel droogte, die ook op haar beurt van een ongemeene ligtheid

N
heid is, en
daarom ligt
ren en niet
Zoomers meer
zware kley-ge
gebruiken, d'
Koeyen, d'ar
Schaapen, Pa
hulpmiddel ha
kwaad dat g
reeds getoon
ken in vogti
woeriger en
Ossen en K
vetter en J
te droogte van
androgen, en
har Vrugten f
naarwyls of n
En derhalven
dat men zig
maaken, op d
ten veragtig
is d'eenige en
dat het geld v
in geleege
toos even r
na niet met
dat hy zo v
met d'and
'hem tien
of Koopman
ziet hem dan
staar zal zyn
zy het zelve
van dien, en
en weezen

heid is, en vol hoedaanigheeden om brandagtig te weezen, en daarom ligt uitdroogt, en dienvolgende de Boomen staan en treuren en niet ligt in het wassen voortgaan; waarom ook in natte Zoomers meer en sterker dan voortschieten, als in laage, natteen zwaare kley-gronden: wy zien ook dat van de Mesting die wy gebruiken, d'eene vet en verfrischende valt; als die van Ossen en Koeyen, d'andere meer warm en ligt; als by voorbeeld, van Schaapen, Paarde, Hoenderen en Duiven, enz. en gelyk het hulpmiddel haar kragten heeft, zo moet die slydig zyn met het kwaad dat geneezen zal werden; zo moeten wy, gelyk booven reeds getoond is, die verwarmde, droogende en ligte Mest gebruiken in vogtige koude zwaare gronden, omze te verwarmen, ligtoeriger en roerbaarder te maaken, en brengen dan de Mest van Ossen en Koeyen in maagere, drooge en ligte gronden, om die vetter en lyviger te maaken, en dus te beletten datze door de groote droogte van de Lente, en de zwaare Zoomer-droogtens niet al te ligt uitdroogen, en bedorven werden, zo dat de Boomtjes treuren, haar Vrugten stil staan, of afvallen, of tot haar groote of rypheid naauwlyks of niet kunnen koomen.

En derhalven dunkt ons niet ondienstig hier nog eens te zeggen, dat men zig een vast denkbeeld van rykdommen in d'Aarde mag maaken, op deezen grondslag, dat 'er vastelyk haare ingewanden een vetagtig Zout leid, dat de vrugtbaarheid maakt, en dat Zout is d'eenige en waaragtigen schat van deeze Aarde; dus zeyd men dat het geld van een Gierigaard, daar zyn rykdom en vermoogen in geleegeleid, den schat is dien hy bezit: deezen Gierigaard zal altoos even ryk en by den gelden blyven, indien hy, voor eerst by na niet met al verteerd; of ten tweede, hoe hy van zyn goed leefd, dat hy zo veel Gouds en Silvers, als hy met d'eene hand uitschiet, met d'andere wederom ontfangt; by voorbeeld, gisteren kosten 't hem tien Ryxdaalders, van daag krygt hy in zyn Goud, Zilver of Koopmanschappen de waarde van tien Ryxdaalders wederom; ziet hem daar dan even ryk als van te vooren, zo dat hy morgen in staat zal zyn om dezelve somme te hebben, enden dag daar na, het zy het zelve geld in munt, dat juist niet gemeen is, of de waarde van dien, weer in te krygen, enz. en dus blyft dien omloop waarlyk en weezendlyk oneindig duuren.

F

Men

Men moet voorzeker weten dat de Aarde geschaapen is met eene hoedaanigheid om Planten voort te brengen, gelyk de Heylige blaaderen zelfs getuigen, en dat 'er (behalven sommige Steenen en Metaalen, dat wonderwerken van dien grooten Schepper zyn) niets op deeze Aarde werd gevonden, dat niet uit zyn boesem gesprooten is, en zulk door de groeizaamheid, en bygevolg al dat we zien van groeyende Planten een gedeelte van de Aarde is; en dus konnenwe verzeekeren dat 'er geen ding is, (wat het ook mag wezen, (behoudens dat het stoffelyk zy) of 't zelve kan altoos dienen om deeze Aarde te Mestert, wanneer het 'er door de bederving die door de tyd allengskens, of door het geduurig aanteelen geschied, weer inkomt, onder wat gedaante het ook gevormd is; om dat alles wat in de Aarde wederkeerd, haar eenigerwyze als wederom geeft het geenze verlooren had, het zy in dezelve soort, het zy in zyne waarde, en in der daad het werd Aarde gelyk het voorheenen was; dus zyn alderhande slag van stoffen, en linnens, het Vlees, het Vel, de Beenen en de Naagels van de Dieren, drek, pis, vuilnis, het hout van Boomen, haar uitgeparfte overblyfzels, haar blaaderen, d'affe, het stroo, het kaf van alderley graanen enz. kortom in 't algemeen alles wat tastbaar en voelbaar is op d'Aarde, (behalven misschien als gezeid is, het meerendeel der steenen; en alle de Metaalen) dat altemaal in d'Aarde wederkeerende verstrekt haar tot verbetering; zo dat men den weg open hebbende om dezelve ligtelyk en met gemak dikwyls over d'Aarde te strooijen, gelyk men die vind op braave Land-hoeven, en voornaamelyk in naby geleegene groote Steeden, en zo als men het gebruikt om Kooren te zaayen, en voor de pluk-vrugten, men zulke gronden in staat brengt om geduurig en zonder ophouden te kunnen blyven voort-teelen, jaa in haar soort zo doende grooter en beeter; dog dat te lang verzuimende, alle jaaren kleinder en slegter, en ook minder vrugten zullen voortbrengen.

Men moet dan de Mest ten opzigt van de Aarde gelyk als voor een soort van geld rekenen, dat de schat-kisten deezer Aarde hersteld en in stand houd, om te continuëren haar jaarlykse renten, ja dikwyls dubbelden intrest op te brengen.

Dog gelyk 'er veelderley slag van geld is, het eene meer in waarde, het ander minder, maar evenwel altemaal gangbaare gelden zyn-

zynde in
ook met ve
d' andere; m
om het verlies
brengen had g
Aldus verli
niet te loopen
want wat zo
zeedert de be
en vetagig
ter te zegge
nende koo
dezelven st
geevende op
der als ve
By welke
ten aarzen va
te wezen als
het zy die fyn
nen: het zy di
kens, enz. de
veel moet Lou
als de andere
fruk. Oflen-v
noodig heeft
zelve gese
ven hartig
minder de
Wyders
Gnauwe;
'er ook om
meer en h
Hoenders,
warmd, g
datic waar
als andere
voorzigtig

zynde in de Koopmanschap, en die iemand verryken; zo is het ook met veelderhande Mest, d'eene wat beeter en duurzaamer als d'andere; maar altoos zynze alle bekwaam om te Mesten, dat is, om het verlies te vergoeden, dat deeze Aarde met vrugt voort te brengen had geleeden.

Aldus verslyt de zelfstandigheid van d'Aarde niet om eindelyk tot niet te loopen; zo dat men zeggen zoude konnen, datze minder werd; want waar zouze tans weezen, na zo veel voortgebragt te hebben, zeedert de beginselen der Eeuwen; 't is eigentlyk maar haar vogt en vetagtig Zout dat verminderd en niet de Aarde zelfs; of om beeter te zeggen, van plaats veranderd, en dat vervolgens weer konnende koomen, gelyk het doet, bekwaam is om deeze Aarde in dezelve staat te herstellen waar in zy te vooren was, haar Vrugten geevende op haar tyd, en zo veel en zo schoon, ja zo niet schoonder als voorheen.

By welke gelegentheid men zeggen moet, dat het met de Mest, ten aanzien van de gronden die van verscheiden aart zyn, schynd te weezen als met het Zout, ten opzigt van verscheidene spyzen, het zy die fyn en delikaat zyn, gelyk als de Patryzen en Lammen: het zy die zwaarder en groover zyn, gelyk als de Ossen, Varkens, enz. de beste moogen buiten tegenspraak in haar toebereiding veel meer Zouts verdraagen, zonder daar meê bedorven te werden als de andere; in der daad is 'er meer Zout van doen voor een goed stuk Ossen-vleesch, dat men met zouten beeter maakt, als men noodig heeft om een Schaapenbout te zouten, schoonze van dezelve groote is; in teegendeel zou het Schapen-vleesch dat men even hartig zouten wilde, daar door in de smaak van den Mensch veel minder deugdzaam, of liever erger maaken.

Wyders gelyk 'er Zout is, dat sterker en scherper is, gelyk het Grauwe; en ook flapper Zout, gelyk als het Witte doet, zo is 'er ook om de Aarde te verwarmen en leeven te geeven, Mest die meer en heeter zal Mesten; als by voorbeeld, die van Duiven, Hoenders, Schaapen en Paarden; en daar is 'er die minder verwarmd, gelyk die van Varkens (dog van deeze is aan te merken, datze zuuragtig van aart of natuur is, en wel zo veel onkruid geeft, als andere Mesten) Koeyen, enz. men moet d'eene en d'andere voorzigtiglyk gebruiken, d'ervarentheid bepleit genoegzaam deeze

verwarmde kragt in de Mest, wanneer een deel versche Paardemest op een hoop leggende, voornaamentlyk waater daar nog opgegooten zynde, een zonderlinge hette van zig geeft, en zo bekwaamer en straks aan 't broeyen is, zo verre datze somtyds waarlyk als in vuur ontfteeken werd, daar eene Mest-hoop van Koeyen nooit zodanig verhit werd, al werd daar nog zo veel waater opgegooten.

Derhalven, zo men veel Paarden- of Schaapen-mest op ligtvoorige en veen-agtige gronden wilde brengen, die zo veel warmte te niet van doen en hebben, men zoude schaade in plaats van voordeel doen; want die Mest vald te brandig.

Van de Mest.

't **I**s niet genoeg, dat men van het Mesten, in het algemeen gesproken heeft, men moet tot naader byzonderheeden koomen; en ten dien einde, zo oordeelen wy noodzaakelyk te zyn, vyf voornaame zaaken te onderzoeken aangaande de Mest, dat het gemeenste onzer Aard-mestingen is, en waar in onzes oordeels de pit en karn van 't geheele werk geleegen is.

De Eerste wat Mest is.

De Tweede hoe veelderley slag daar van.

De Derde wat de beste van allen?

De Vierde, wanneer het de regte tyd is omze te gebruiken.

En eindelyk *de Vyfde, de wyze om 'er zo wel mee te werk te gaan, dat 'er de gronden door gemest werdende verbeeteren, dat is, vrugtbaarder gemaakt werden; gelyk zulks het oogmerk is van den geenen, die ze laat strooyen, of onderspitten.*

Wy zeggen dan dat de Mest een mengzel is van twee dingen, het eerste, een deel stroo of groen gras in de Zoomer (maar daar dient wel onthouden te werden, dat gras-mest nooit zo goed is, om daar meede het Land en Thuinen te Mesten, als de Stroo- of Winter-mest) en daarom best het geene dat het huisselyke Vee voor stal-stroo heeft gediend; en het tweede, den drek voornaamentlyk met haar gier of pis eenigzints gemengt, die de Beesten daar onder geloofst hebben, en die cenigerwyze met dat stroo doormengd

N

mengd is:

verrot wa

zer Beesten

voor raif ond

Maar dit is

andere goed

van stal-stroo

brooken, en

stumpen, de

ook haat pi

derd, en h

andere natu

nootzaakl

nieuw dan

deele rak

Di eerste

dit genoom

werd voor

kygd in onz

die het waer

gekregen,

ding, maar

zaakelyk

de door de

Dog de o

geworden

een zek

heeft me

de zig in

voornaam

digtr ontr

verklarer

De gro

door ha

vertigbe

chaam w

deren ma

mengd is; zeekerlyk, nog het stroo alleen, schoon 't ook half verrot was, maakt geen goê Mest; nog den drek, nog de pis deezer Beeften alleen zynde, is niet genoegzaam; en daarom moetenze voor vast onder malkander gemengd zyn.

Maar dit is 't nog niet al, want vervolgens moet het ook ergens anders goed voor weezen; in der daad, dit stroo dus onder de naam van stal-stroo gebruikt zynde, werd niet alleen geheel en al verbrooken, en gekneust door haar kaauwen en her-kaauwen, ja het stampen, de beweging, en het omroeren deezer Beeften, maar ook haar pis en drek daar het van doorweekt, van kouleur veranderd, en half verrot is, maakt dat het om zo te spreken van een andere natuur werd; zo dat het altemaal bedorven zynde, men genootzaakt is het uit de plaats te smyten daar het lag, en weer nieuw daar in te brengen, dat op zyn beurt het zelve lot ten deele valt.

Dit eerste stal-stroo met haar pis dan onder deeze Beeften van daan genoomen zynde, en zo gezaamentlyk buiten de Stal geleid, werd voor geen vuilnis-hoop gehouden om weg te werpen, het krygd in onze taal de naam van Mest daar 't hier op aankomt, en die het waarfchynlyk door den damp die daar uitwaassemd heeft gekreegen, en onder deezen naam is het niet alleen een zeer nut ding, maar zelf niet alleen voor de Aarde, maar ten laatsten noodzaakelyk ook ten goede van het Menschelyk Geslagt, als werden de door de Vrughten der Arde gevoed en onderhouden.

Dog d' oorzaak van deeze nieuwen dienst die het doet, dus Mest geworden zynde, is, dat den drek en pis deezer Beeften, door een zekere hoedaanigheid of liever zekker Zout dat daar in is, heeft meede gedeeld, het welke maakt dat het op een hoop leggende zig in hem zelve begint als te giften en te fermentieren; gelyk voornaamentlyk de Paarde-mest, die met een verhit al wat daar digt omtrent werd gevonden, gelyk wy hier na uitvoeriger zullen verklaren.

De groote Dieren daar wy van spreken, zyn 't alleen niet, die door haar drek en pis het mengzel uitleeveren van de Mest, en de vettigheeden voor d'Aarde, maar al de gedeeltens van haar Ligchaam wanneer zy koomen te rotten, en-zelf haar Naagels en Beenderen maaken d'Aarde vet, de Blaaderen der Boomen die men in

den Herfst verzaameld, maar onder de mest op een natte plaats geleid zynde, voor al onder het diep van een stal of hok. daar zy aan 't rotten raaken, om datze door de doorzypelende Zoute en vette vogt beeter werdende, strekken nog eenigzints, hoewel van minder kragt en korter duurzaamheid, als Koe-mest enz. ter hulpe, op de plaatzen daar het stroo en de Beesten niet al te gemeen en zyn. Waaron in veel plaatzen van Brabant, daar de Weyden zo overvloedig niet zyn als in Holland en andere plaatzen, jaagt men de Beesten teegen den Avond op stal, onder bestrooid zynde met slegt Hooy, Stroo, en wat Zand, op datze des nagts daar in haar Mest mogten laten vallen en Pissen; terwyl des nagts de Weyden, des daags door de Beesten vry verminderd zynde, stil leggende, te beeter mogten toeneemen en aangroeyen, en aldus zo veel goede Mest in 't jaar konnen erlangen, als een ander met meer Beesten des Winters by een brengen.

Daar en is niets, tot aan d' Asse van alle verbrandbaare stoffe toe, dat hier van geen goed gebruik is, voor het weinige dat men daar van bekoomen kan, en niet alleen de Asse, maar ook het verrot hout, en in het algemeen, alles wat uit d' Aarde gekoomen zynde de bederving onderheevig is, werd Mest voor d' Aarde als het 'er wederom inkomt, en aldaar verderft. Zo ziet men omtrent de Dorre, Zandige, ja Duin-Aarde, dat de grom van Vis, de Aarde vet en vrugtbaar maakt, ja reeds een gewoonte geworden is omtrent Noordwyk en andere plaatzen in Holland.

In het stuk van de Mest zyn twee voornaame eigenschappen, de eene is om te Mesten, (dat 's te zeggen om d' Aarde Vet te maaken,) te verbeteren, ja vrugtbaarder te werden: en ook alle Mest wel verrot zynde, heeft dat onder malkander gemeen, maar waarlyk d' eene meer, d' andere minder; de tweede eigenschap is eene warmte, die gevoelig is te veroorzaaken, en dienvolgende bekwaam zy, om een zonderlinge kragt en werking te doen.

Indien de Mest, om zo te spreken, een byzondere deugd bezit wanneerze versch en nog met haar Gier of Pis vermengd is, en nog in haar eerste warmte leid; zo heeft ze nog een andere, als de verrotting voorby, oud en droog geworden is, en haar hitte t' eenemaal is verdweenen; dan werdze goed om zyne dingen en die heele dunne en teere worteltjes maaken in te teelen, als dewelke de

scherp-

scherpe
zyn de A
der om ve
de te bewa
dus werd
chokken, Z
temaal een
en die ver
diergelyk d
tigheid be
want na z
gens het
raakt, al
dele, dat
Men mo
an de Mest
zes rogrig
of Novemb
rou onnut
voorts hee
te die zulk
bruikt, ver
voordeel
brengen 'e
werd, da
wel ande
blyft leg
grootte
ren, zo
die zyn g
en daaron
ven het g
Aarde bi
ten of g
in vinder
ter de
kens voll

scherpte des verschen Mest, niet wel kunnen verdraagen; als daar zyn de Anemonen, Ranunculen, Angieren enz. maar ook byzonder om veele dinges des Winters te dekken, dat is, om voor koude te bewaaren het geene de Vorst kan beschaadigen en verderven; dus werdze in den Winter gebruikt om de Vyge-boomen, Artichokken, Zuikereye, Seldery, enz. meede te bedekken, die altemaal een Manna zyn van groote waardye in het Hoovenieren, en die verlooren zoude gaan, zonder behulp van dito Mest, of diergelyk dekzel daarze meede des Winters gedekt zyn: haare nuttigheid bepaald zig daar nog niet geheel enal; maar zy gaat verder want na zo veel uitvoerens op verscheide plaatzen, gelyk zy, volgens het beloop van alle ondermaansche weezens, aan het rotten raakt, als dan diendze tot het leste gebruik, daar ik hier van handele, dat is om d' Aarde te Mesten.

Men moet niet denken dat al de Saizoenen van het Jaar goed zyn om de Mest te beezigen, daar hebben wy alleen de vyf, of altemet zes vogtige Maanden toe, naamentlyk, van 't begin van Oëtober of November af, tot aan het einde van Maart of April; die Mest zou onnut in den Boezem van de Aarde zyn, indienze daar niet voortheelendal verrotte; daar is niets als den Reegen met de warmte die zulks voltooyen kan, die geene die men op andere tyden gebruikt, verdroogd, en verschimmeld 'er maar, en dus verre van voordeelig aan de Gewassen te wézen, zynze haar schaadelyk en brengen 'er veele rampen toe, en voor al zooze wat dik gestrooid werd; daar zyn zelf hier in Holland laage Warmoeslanden, ja ook wel andere, in welke de Mest niet vergaat, maar als zo klontig blyft leggen, als de zelve daar is onder gelpit, ja altemet als harde groote Turf-kluiten blyft leggen, een, twee, ja zomtyds meer jaren, zo dezelve niet op nieuw werd omgespit en wel geroerd; dog die zyn gemeenlyk niet van de beste, dewyl die Mest niet verteerd en daarom ook zo schoone Vruchten niet voortbrengt. Want booven het gezeide, groeyen 'er groote witte Wormen uit, die in d' Aarde blyven, en alles afknaagen, of de jonge opkoomende Planten of gezaaide, onder in de Aarde trekken; ja watze daar teeders in vinden; in steede dat de zwaare vogtigheeden van Herfst en Winter de groove en dikke zelfstandigheeden van deeze Mest allengskens volkoomen doende rotten, de vettigheid en het Zout dat daar

in

in beslooten leid in de binnenste deelen van d'Aarde trekt; dus verspreid zig deeze vertigheit en dit Zout in de plaatzen daar de Planten haar voedzel van daan haalen; dat is in de nabuurschap van de Wortels, die alleen de begaaftheid hebben om uit het voorregt dezer Mest haar voordeel te haalen, en daar te ligter in te schieten, en altyd dikker te werden, als in maagere en in uitgeteelde Aarde: en door dat middel gelyk als de laatste hand 'er aan te leggen om de Gewassen al de volmaaktheid te geeven die ze hebben moeten; de groote, de lyvigheid, en de smaak, ja het overige, enz. dat boven is aangewezen.

Hier uit volgt dan, dat den gezeiden tyd het eenige bekwaame Saizoen is voor de zwaare Mestingen; het staat derhalven aan d'ervaarene Thuin-lieden om een tyd die zo kostelyk is voor haaren arbeid niet vrugteloos voorby te laten schieten; daar in moetenze niet eens agt geeven op de quartieren van de Maan, nog op de Winden uit wat hoek die ook waayen, niet teegenstaande d'overleveringen eeniger Ouden daar al te præcis in zyn, gelyk de ervaarenheid nu leerd; en onaanzezien alles wat zommige Boeken van 't Hovenieren daar van schryven; dat zyn altemaal aanmerkingen, die niet als moeite baaren; en ons en andere, zo veel de zaak belangd, ten hoogsten noodeloos zyn voorgekomen; en ten uittersten maar goed zyn om stoffe van cieraad voor de Digt-konst te leveren, en moogelyk om een Thuin-man of Zotte-bol of grooten snapper, in agting te brengen.

Laaten wy nu koomen tot de manier om deeze Mest wel te gebruiken; deeze manier moet ons tweederleye onderwyzingen geeven; d'eene om de plaatzen van d'Aarde aan te toonen daar deeze Mest geleid moet werden, en de tweede om ten naastenby de behoorlyke meenigvuldigheid daar van te bepaalen.

Ten aanzien van het eerste hoofdstuk, leid het 'er aan dat men weet, dat het zomtyds raakt het Mesten op de peilstok, dat is te zeggen, volslaagen door te Mesten, en wat dieper in den grond van d'Aarde; en altemets beduid het ook maar het ligtelyk Mesten van den bovengrond; wat dit eerste belangd, daar in zyn wy van het gevoelen niet der geene die Mest by laagten leggen op den grond daar de Boomen in geplant zullen werden, wat voorzorg zy ook gebruiken om yder laag wel ter deege te doen om-

spit-

spitten, om aldaar Mest en Aarde oader malkander te mengen, en onze Reeden door een langduurige ervaarendheid bevestigd is; dat het geen 'er goeds in de Mest zit, dus behandeld, wel haast onnut werd, om datze te diep zakt met de vogtigheeden die haar meede sleepen en also gantsch geen nut dikwyls aanbrengen, en zo op plaatzen brengt daar geene wortels koomen nog zouden kunnen doorschieten; daarom hebben wy booven alreede getoond, dat de meeste vrugtbaarheid bestaat in de fyne worteltjes die effen onder de boovenvlakte van de Aarde schieten; want zo ras als zy dieper schieten, maaken zy straks dikke takken en waater-looten in plaats van fyn vrugtbaar hout. Behalven dat de beweeging die 'er dus doende gemaakt werd met deeze drie of vier laaghen in elken kuil om te spitten, in plaats van te helpen om d' Aarde ligtvoeriger te maaken, dat een beding van d' uitterste aangelegenheid is, of dat zy maar toegedrukt en verhard werd door het trappen en betreeden, dat men daar in het spitten niet wel vermyden kan.

Wy willen dan, zo elders gezeid is, dat de Mest door d' Aarde gebruikt werd, eeven-eens als d' Assé in de Loog, dat's te zeggen, dat gelyk men d' As niet als boven op het Linnen strooid dat men in de Wasch-tobbe op malkander heeft leggen, en moet gereinigd werden; zo leid men ook de Mest niet als omtrent het boovenste van d' Aarde, die men Mesten moet, op datze zo allengskens mag doordringen; wy zeggen 't nog eens, het zyn de groove deelen van de Mest niet die vrugtbaarheid geeven, al zo min als het de groove deelen van de Assé zyn die ze ichoon maaken, 't is het onzichtbaar en smeltbaar, en te gelyk veragtig Zout dat in deeze stof-fen verborgen leid, en dat zig verbindende met het Waater daar zy meê bevogtigd werden, overal met haar neederzakt, daar zyne zwaarte geleid is, en daar bewerkt, wat het 'er magtig is om uit te voeren.

Maar 't is niet genoeg dat men de beste plaats kend om de Mest te leggen, men moet ook overweegen hoe veel het wel goed zou zyn dat 'er van geleid werde: om dit Artykel wel te verklaaren, diend geweeten, dat gelyk 'er Mest is die ongelyk meer zout en vettigheid heeft meê te deelen als andere; dat 'er desgelyks ook gronden zyn die d'eene meer als d'andere het Mesten van doen hebben; wy spreken hier eerst van gronden voor Moes-kruid-plan-

ten, en niet van Aarden om Boomen in te zetten, want de zulke die willen wel heel weinig Mest hebben; onderstellende zo zy maar goed is, zy het genoegzaam is om Boomen te voeden, waar af men Vrugten verwacht die aangenaam van smaak zyn, den Wyngaardnier in Vrankryk en andere Landen, die alle vlyt aanwend om puik van Wijn te krygen, werd wel gewaar, dat het sterk gebruik van Mest volslaagen strydig is met zyne voorneemens, en dat zo misschien de vettheid die mogt vermeenigvuldigen, dienvolgende meer kragt in zyn hout en looten, als in de vrugt zelfs geeven, 't welk in Vrankryk niet alleen, maar zelfs ook in Holland ondervonden werd, en zy gewisselyk de deugd daar van verminderd; hoewel ondertusschen het gebrek had kunnen verbeterd worden door de gifting en sieding, of om zo te spreken, door de kooking van de Wynkuip; wat hebben wy dan meer reeden te vreezen voor de smaak der Vrugten, die zonder eenige voorbereidzels van kooking, of andere dingen, reegel-regt van den Boom na de mond gaan?

Indien evenwel ons gevoelen op dit byzonder stuk van het grondbewerp der Boomen, men vast gezet blyft om de kuilen, daar men die planten zal, te willen Mesten, zo willen wy de manier wel voorichryven. waar op wy raaden zouden zulks te doen, op dat het minder kooome te kosten, en ten minsten dat werk beeter en eerder gedaan werden.

De voeglykste maat, onzes oordeels, om van deeze Mest te gebruiken, is het strooyen eener middelmaatige mande of waagen vol op de lengte van elke schuinse roede, zo daar omtrent een voet dik Aarde is.

In waarheid wy agten de Schaapen-drek voornaamentlyk als de zelve twee a drie jaaren oud is, en dikwils, *let wel*, ja meenigmaal in de Zoomer by nat weêr is omgesmeeten, (want anders zal ze op eengepakt en onbekwaam tot eenige voortteeling blyven, al was het drie a vier jaaren lang, gelyk de ervaartheid ons meenigmaal geleerd heeft) als die geene die booven alle Mest, de meeste gesteltenissen heeft om alderley slag van Aarde vrugtbaar te maaken; men zal hier na byzonderlyk nog zien hoe veel werks men daar van maakt booven alle andere.

Boom-blaadren die men verzaameld heeft, en ergens op een
natte

natte grond
dat ze be
als d' Aarde
Den kuit
ken gebruik
Aarde, en
maar als A
leidmenne
daar Salaa
andere ve
Men st
natte kou
ze des Z
in het ge
heid be
met w
meer ges
In deze
spruiten, e
Somme
de tot M
Aarde die
en die by
in te usge
zelve heb
van kan
men van
de, een
plant w
voort te
vrugtbaa
Dog
evenwel
maal ge
ze op d
doen ge

natte grond doen rotten, werden eer ondeugend drek als Mest, zo dat ze bekwaamer zyn tot het strooyen om de hitte te schutten, als d' Aarde van binnen te Mesten.

Den laaften dienst die men van de Mest trekt, in de Zaay-bakken gebruikt, die is daar zodaanig in verteerd, datze byna is als Aarde, en dan werdze niet meer als Mest aangeleid die vet maakt, maar als Aarde die kleine en teedere Plantjes voortbrengt; en dus leidmenze zeeven of agt duim dik op de nieuwe Zaay-bakken, om daar Salaa, Radys, voor Angieren, Anemonen, Ranunculen en andere teedere Gewassen in te planten.

Men strooidze en spitze ook wel onder bastige, zwaartierige en natte koude gronden, om de zelve luttiger te maaken, en op dat ze des Zoomers zo ligt niet splyten mogten, en alzo koomt daar in het geworpen Zaad zo ligt niet te verdroogen, nog de hardigheid belet haar niet daar door heen te groeyen; en is ook zeer goet met wat Zand gemengd, over de Aardbeyen, die twee jaaren of meer gestaan hebben, vroeg in 't voor-jaar heen gestrooid.

In deeze Aarde met wit Zand gemengt zullen de Zaaden ligt uitspruiten, en daar vervolgens gelukkig opkoomen.

Sommige luiden hebben zonderlinge agting om groene Zoo-aarde tot Mest te gebruiken; maar veel beeter onzes oordeels is de Aarde die onder deeze Zooden leid, die wy nieuwe Aarde noemen, en die by gevolg nooit bearbeid geweest zynde, nog nieuw is; dat is te zeggen, vol van al de vrugtbaarheeden die goede Aarde in haar zelve hebben kan, en daarom gelukkig die daar geheele Thünen van kan aanleggen; zo heeft de ervaarentheid nu veele geleerd, dat men van Weylanden met haar Zooden wel omgespit en gemest zynde, een jaar hebbende braak geleegen, dan de Boomen daar in geplant wonder wel willen wassen, en ras schoone Vrugten koomen voort te brengen, om dat gelyk gezeid is, alles nieuw, vers, en vol vrugtbaarheid is.

Dog indien men niet in staat is om daar toe te koomen, en 'er evenwel een taamelyke party van krygen kan, wilden wy die altemaal gebruikt hebben voor de Vrugt-boomen, of ten minsten dat ze op die manier wierden te werk geleid, als wy de Mest hebben doen gebruiken in het mesten.

Of het goed is Boomen te Bemesten.

Wy gelooven niet, indien men iemand drong, om zig daar volmondig op te uiten, dat hy zeggen zoude, dat men sterke en wel-wassende Boomen, zeer veel zoude moeten mesten, om meerder overvloed van Vruchten te krygen, want dit zoude de regte vondt zyn, om haar kragt en sterkte te vermeerderen, die wegens haar groote kragt en al te veel en sterk wassen, nog geen vruchten konnen voortbrengen, voor datze in haar groejen beginnen te fluiten, de Mest moet niet anders aangemerkt werden als voor een genees-middel, om de zwakke Fruit, of vermaagerde en als uitgeteelde Vrugt-boomen op nieuws te versterken, op datze haar Vruchten weeder meer en schoonder mogten geeven: immers de gemees-middelen maar voor de Zieken zynde, zo volgt daar uit, dat de Mest voor deeze Boomen niet moet weezen, die verre van eenige ongesteltheit te hebben in haare geheele uitbreiding weelig en tierig wassen, ja zo genoegzaam eene volkoomen gezondheid verbeelden, en dus onderfeld men dan, dat de Mest onbekwaam is, om iets goeds omtrent deeze Boomen te doen, ja waarlyk datze deeze wel en sterk wassende Boomen meer beschaadigen, als voordeel by brengen.

Men moet dan daar toe koomen en zeggen, dat het zwakke en kwynende Boomen zyn, als dewelke kleine Blaaderen, zwakke takjens, en (*let wel,*) booven-gewoone kleine Vruchten voortbrengen, of die voor haar rypheid laten vallen, en daarom dat behulp van Mesten noodig hebben; hoe kwaalyk doen dan zulke Tuinluiden, die by na jaar voor jaar, of ten minsten om het andere jaar Mesten; om dan iemand, was het moogelyk, uit zulk eene dwaling te regt te helpen, zo verzeekeren wy ter goeder trouwe, (als zulks zeedert eens lange reeks van Jaaren te hebben ondervonden,) dat al de Mest, hy zy van wat aart of natuur, op de gezeide manier gebruikt, dito Boomen eenige nuttigheid konnen toebrengen of toegebracht hebben, maar wel het contrarie, zo weinig goed doct ook het waarneemen van de Maan, in des zelfs volheid, nieuwe-
heid,

heid, wiff
gelyks
veel bewy
mesten, d
die de fyn
dezelve zo
Effen onder
noodzaakel
zen genoeg
andere Lan
Beesten d
zien wies
wils gen
sten en m
de behoos
Maar o
waarheid d
uit zeide,
zyne ziek
werden.
Voor te
voorbeeld
gele boos
den nigt
de geze
vertr
gehe
met v
nu be
kleinde
zet, kl
te gehe
boomen
maage
brek v
naam
door d

heid, waffen of afgaan te mesten; want de ervarentheid leere dagelyks het teegendeel; zo dat wy onnoodig agten, het zelve met veel bewys-reedenen te bevestigen; doet hier by dat het veelvuldig mesten, de Wormen niet alleen ook zeer doet vermeenigvuldigen, die de fyne hairworteltjens atbyten, of ten minsten beletten, dat dezelve zo wel niet kunnen voortschieten, maar ook dat men de Effen onder de Aarde leggende worteltjens afsteekt, die nogtans zo noodzaakelyk zyn tot de vrugtbaarheid. Dit ons zeggen, bewyzen genoegzaam die groote Boomgaarden in Holland, Zeeland en andere Landen, daar de Boomgaarden onder met Gras bewaffen, en de Beesten daar onder gaan graazen, meer met Vrugten vollaaden gezien wierden, als de Thuinen, die alle jaaren omgespit en zo dikwils gemest werden; dit is derhalven onzen raad, op dat men kosten en moeiten spaarende, echter meer en schoonder Vrugten zoude bekoomen.

Maar om wat verder te gaan in het overtuigend bewys deezer waarheid dat wy voorstellen, wilden wy wel dat iemand eens rond uit zeide, wat een zwakke en kwynende Boom anders als deeze zyne ziekte is, en dan zoude ons zeggen te meer bewaarheid werden.

Voor teegenwoordig zal het ons genoeg zyn te zeggen, dat by voorbeeld, een kwynende Peere-boom niet altyd het die is, die geele botten schiet; men ziet 'er heel sterk-groeyende, wiens blaaden nogtans zulken koleur hebben; maar het zyn alleen die booven de gezeide teekenen, waar van eenen zwaaren ouden tak komt te versterven, of daar de enden der botten van verdroogen, of die 'er geheel geen uitschiet, en schorftagtig blyft, vol met kanker en met veel mos, die hy van te vooren niet en hadde; en daar meede nu bezet is, en nogtans rykelyk bloed; maar de Bloemen kleinder, en daar by weinig Vrugt van zet, of dat ze 'er al van zet, klein blyft, steenig en ondeugende; dog zo den Boom groote geele takken schiet, dat doorgaans gebeurd aan sommige Peere-boomen op Queen of Doorn geocculert, die in droogagtige en maagere Aarde geplant zynde natuurlyk, wel tieren; zo dat dit gebrek van geele blaaden gemeenlyk komt, om dat eenige der voorname wortels gelyks of eeven onder de Aarde leggende, aldaar door de Zoomer-hitte zyn verdroogd en bedorven; de Mest nu tot

Mesting gebruikt, en by gevolg wat laager in den grond geleid zynde, zoude zulks niet kunnen beletten.

Zo aan d'andere kant eenige takken van een kwynenden Boom koomen te sterven, dat gebrek kan ontstaan, het zy, om dat dien Boom te zeer beladen is met takken, ten opzigt zyner kleine kragt, waar door hy ze altemaal niet voeden kan; het zy om dat hy te hoog of te laag geplant is; het zy eindelyk, om dat de Aarde, die hun voedzel schaffen moet, of ondeugend is, of uitgemergeld, en vooral als aan den Stam van den Boom veele doode wortelen zyn.

Nu in het eerste geval, de Mest zal dien Boom van zyn al te zwaare last niet verligten: in het tweede, zy zal niet maaken dat hy beeter geplant is, en in het derde zalze de doode wortels niet weer leevendig doen werden, nog daar groote nieuwe doen uitschieten; want nooit Mest heeft dat kunnen te wege brengen, nog de voornaamste, hoe verrot zy ook weezen mogt, nog de mindere soort die men ondeugende drek noemd: derhalven, terwylze geen nieuwe zwaare wortels maakt, zullen 'er ook geen nieuwe schoone Spruiten voor den dag koomen; en zo lang als 'er van die nieuwe Spruitzels niet uitschieten, zullen de Boomen altyd mismaakt blyven, en de Vruchten nooit haare behooryke hoedanigheid verkrygen, nog door den overvloed van Mest voldoening geeven.

Voegd daar by, indien de Mest een Boom groeyzaam konde maaken die het niet en was, wegens de gezeide gebreeken, 't geen nog niemand, ondervonden heeft, hoewel het zelve meenigmaal is ondernoomen: ja indien oude Boomen, dus doende sterker wortelen schooten, zo zoudenze, in plaats van vrugtbaare bloem-knoppen, veel dik hout en waater-looten voortbrengen, en zo de vrugtbaarheid beneemen; want dito waater-looten moeten altyd weggenoomen werden, ten waare hier of daar eene moest blyven staan om een leedige plaats te vervullen, en altyd een goede kroon te hebben, gelyk ook booven reeds is aangetoond: doet hier by dat een waater-loot, het tweede of derde jaar eerst een vrugtdraagende tak gemeenlyk werd.

Men vind zyn reekening veel beeter, en met minder kosten, by het gebruik van nieuwe Aarde, als van eenige andere Mest, hoedaanig die ook weezen mag: men zal elders de regte manier aan-

wyzen

wyzen
nog op
voorwaarden
gelukken,
de wortels,
heeft geman

Z

Wat

M
die men op
men, geno
heete en dr
is, dat 't
voeten, no
Den Qu
zarden, z
waaron m
Mouren e
geeven da
de Sloon
de voor
hebben.
Maar
anders m
Boomen
fac, Esp
vlymerig
staan, l
is, en
ten, en
heid niet

wyzen om deeze nieuwe Aarde te verbeezigen, en dat heeft ons nog op een andere plaats doen zeggen, dat het eene der Hoofdvoorwaardens is om het planten van jonge Boomen wel te doen gelukken, zooze anders goed en wel gewassen en gefnoeid zyn aan de wortels, welke dan in reedelyke goede Aarde te zetten, nooit heeft gemankeert.

ZEEVENDE KAPITTEL.

Wat voor Aarde met elk Soort van Vrucht-Boomen best over een komt.

Men zal dit tweede deel eindigen, met 't geen gezeyd is, dat wilde Stammen van Peere-boomen, Appel-boomen, en zelf die men op Paradys Ent of Occuleert, en desgelyks ook de Pruimen, genoegzaam wel tieren willen in alderhande Aarde, het zy heete en drooge, 't zy koude en natte, mits dat 'er grond genoeg is, dat 's te zeggen voor het minste een, twee, derdehalf of drie voeten, nogtans in de eene meer, in de andere minder.

Den Quee-boom wil in drooge en ligte gronden niet al te wel aarden, zy werd 'er te ras geel, en laat zyn vrugten ligt vallen, waarom men de zelve meest aan het Waater plant, ook wel aan Muuren en Schuttingen, zo de grond maar vogtig genoeg is, en geeven dan zo schoone en groote Vrugten, als aan de kanten van de Slooten staande getuigen kunnen, voornaamentlyk als zy alleen de voor- of na-middag Zon, maar niet den geheelen dag de zelve hebben.

Maar evenwel gelyk hier na gezeyd zal werden, het leid geheel anders met de lekkere smaak van de Vrugten, als den groey der Boomen geleege; de Winter-bon-Chretien, de Petitoin, Lanfac, Espine, enz. vallen altoos Laf, en meestendeel wat steenig of vlymerig of waaterig, indienze in koude en vogtige gronden staan, schoon dat den Stam wild of Quee, of te vooren al ge-ent is, en voornaamelyk in heiningen, met Perzikken, haare byzoor-ten, enz. is 't al het zelfde; dat slag van Vrugten wil inzonderheid niet al te drooge Aarde hebben, of ten minsten dat het droo-

ge-

ger gemaakt werden, met groeven en kleine afhellingen, indien zy uit haar aart te vogtig is; maar hier is by te voegen; als de Perzikken en Abrikoozen nu wel gezet zyn, en de hitte en droogte sterk wert, datmen dan eenige potten, onder met gaaten, als bloem-potten, half vol Aarde doet, en om den anderen Avond de zelve met Waater vuld, op dat het langzaam zypelende, de Aarde vogtig mag houden, en zo zullen de Boomen aan Schuttingen of Muuren staande niet alleen nooit uitdroogen, maar de Vrugten nog veel grooter en smaakelyker zyn, ja de Boomen altyd vol hout blyven: ten lesten in 't algemeen gesproken, de Boomen groeyen doorgaans sterk in zwaare Aarde, maar de Vrugten krygen daar zelden de lekkere smaak dieze hebben moeten, en dieze in drooger gronden bekoomen, als zullende dan niet zo waateragtig maar geuriger en aromatischer bevonden werden.

Van het geen 'er in alderley slag van Thuinen is waar te nemen, zo in het uitkiezen met verstand, als in het ordentelyk schikken en op zyn plaats te zetten, van de alderbeste Fruit-boomen die men in elk van dien kan hebben, het zy aan Heiningen, 't zy aan Lattingen, het zy Hoog- of Laagstammen, zal men naader aanwyzen.

Schoon nu onder de naam van Fruiten in het gemeen alle Thuin-vrugten werden verstaan, zo willen wy echter hier niet spreken van die men Fruiten van den laagen rang zoude moogen noemen, gelyk als de Aard-beyen en Framboozen, Kruis-beyen, en zelf van de Meloenen niet, hoewel 'er waarlyk na het oordeel van veele onder het geslagt der Fruiten geen eedelder zyn: dat zyn Artykels die wy spaaren om een deel van den Moes-hof uit te maaken; wy spreken dan hier niet als van de geene die op de Boomen groeyen, en die als zy van de regte soort zyn, en het Aardryk wel gesteld is, die weezendlyke gieraaden zyn van de Thuinen; want anders zyn 'er veele die in plaats van Eere, den Meeſter dieze teeld, om zo te spreken, maar schande aandoen.

Wy konnen niet verder gaan, zonder aan te teekenen, hoe zeer dat wy verwonderd zyn over alles wat zo in het gemeen, als in het byzonder, al voor Vrugten te zien zyn: ten aanzien der Soorten hebben wy 'er groote reeden toe, om dat men daar van naauwkeurige beschryvingen van veele gemaakt ziet, zo van 'er binnenste als

als van 'er
van Steen
zal zien; zo
dere Landen
andere Land
werd allerle
en Peeren ka
derdley soor
beschreeven
te vinden z
Men zie
len, ten
maar zy
een zeer
hooge wa
heeft, rom
byzonder va
duzend gew
Voortyd to
eerk te bed
len; derhal
ten tweede
wifpeltuuri
als op het
men weet
des Boome
een Ent
alleen de
ge Peere
ren, vroo
ente of g
Keyzerin
der zal g
wils vee
zo veel
Dit a
in een,

als van 'er buitenste, het zy in het stuk van Kern-vrugten, het zy van Steen-vrugten, zelf tot de Druiven toe, gelyk men hier na zal zien; zo verre, dat 'er niet alleen in Vrankryk maar ook in andere Landen, ja na dit ons Holland, waar na, meer als wel in andere Landen, uit alle andere Land-schappen, geduurig gezonden werd allerley aart van Vrugten: ten opzigte alleen van Appelen en Peeren kan men met waarheid zeggen, dat 'er meer als driehonderdley foorten, altemaal zeer verscheiden van gezien, geproefd en beschreeven zyn, hoewel van ieder booven de dertig of veertig niet te vinden zyn, die over lekker moogen genoemd werden.

Men ziet wel Lief-hebbers te gemoet, aan dewelke ons gevoelen, ten opzigte van de Keure niet in allen deelen zal behaagen, maar zy zullen ons ook gelieven toe te laten, dat men haar alhier een zeer gediensfige beede zal doen, naamelyk, eer zy over de hooge waardeering of klein-agting die men voor sommige Vrugten heeft, vonnis teegens ons stryken, zy met het onderzoek in het byzonder van ons oogmerk beginnen, dat uitziet om een altoosduurend gevolg van de eerste Zoomer tot de Winter, ja Lente, en Voortyd toe, goede Vrugten in te voeren; en datze daar na voor eerst te bedenken hebben dat men van de smaak niet moet oordeelen; derhalven eerze haar oordeel vellen, dit eerste gedagtig zyn: ten tweeden, dat men ten hoogste agt moet geven, zo wel op de wispeluurigheid der Saizoenen, daar wy geen Meester van en zyn, als op het onderscheid van de gronden en der Land-streeken die men weet dat schier oneindig zyn, gelyk ook den aart van den Stam des Booms, die somtyds goed, en somtyds ondeugend is; ja na dat een Ent of Occulatie gezet is, dat daar van dikwils af hangt, niet alleen de vrugtbaarheid, maar zelfs ook de smaak: zo zullen eenige Peeren op Amandelen, of vroege Portugaalze Quee best tieren, vroeger, beeter en smaakelyker vrugten, (zo ook op eerst geënte of geocculeerde en doorgeschoote Citroen de Zirene, Franse Keyzerinne, gegriffelt enz.) voortbrengen, waar van hier na breeder zal gehandeld werden; want die daar niet op en let, zal dikwils veele jaaren moeten wagten, eer hy de gewenste Vrugten, na zo veel kosten, enz. zal kunnen plukken.

Dit alles dan vast gesteld zynde, is men voor eerst hier altemaal in eens, dat 'er aangaande de Vrugten, voor zo veel als haaren

H

aart

aart belangt, drierhande foorten zyn, te weeten puik goede, geheele flegte, en eindelyk zulke, die onder dit getal niet konnen gerekend werden; alleen maar als zo taamelyk en voor middelmaatige Vrugten moogen doorgaan; gemeenlyk zyn het niet al deeze laatste, die hier en daar Liefhebbers en voorftanders vindende, ftof van krakkeel verſchaffen over de keure; want zelden gebeurd het dat men in de agting van de eerſte, en het laaken van de tweede niet over een en komt; een goede Franſche Roſelet, of Virgileuſe-Peer werd in Vrankryk en ook in veele andere Landen (zo maar wel gewaſſen is en op zyn tyd geplukt) in waarde gehouden; maar de Parmein-Peer, en die van Fontarabie en veele andere die zeer trekkende en wrange Peeren zyn, die zyn meeft overal veragt: daar zyn ook wel Peeren, die den een zal veragten, de andere wederom pryzen, dewyl deeze een zoete, die weder een weinig amper zoet; de andere wederom niet als een fappige Peer; een andere een vaſte meeft behaagt: want volgens het gemeene ſpreekwoord, is het zeker dat van de ſmaak niet wel is te oordeelen. Laat ons nu eens zien wat Vrugten in ieder maand bek waam zyn, om uit de hand voornaamentlyk te eeten.

Wy hebben nog in deeze Landen, nog in Vrankryk, in de Maanden van Maart en April eenige Peeren of Appelen om uit de hand te eeten die ſmaakelyk zyn, als die duſlang zyn overgebleeven, welke de eer niet hebben van een regt Liefhebber van Vrugten langer te behaagen, gelyk zy van te vooren wel deden; het gelykt als ofze van dag tot dag haar ſmaak en geur kwaamen te verliezen; al hoewel zy nog zo wel in Kaſſen, Tonnen, enz. bewaard zyn geworden. Dog, dewyl 'er geen andere voor handen zyn, moet men daar zig evenwel meede vergenoegen, tot dat men beeter krygt om in haar plaats op taafel te leggen: echter zullen dito Peeren langer haar ſmaak en geur behouden, zo men dezelve in 't na-jaar, tot in het begin van December of het laaft van November (alhoewel het dan des nagts hier al begint te vriezen, dat nogtans haar weinig ſchaad) aan den Boom laat ſtaan, en zo zulzenze haar ſmaak in de maanden Maart en April, alſze maar wel bewaart en niet behandeld, nog te veel verleid werden, byzonder behouden, zelfs tot in Juny toe; zo die maar zeer voorzigtig in droog weer geplukt, ſtraks in papieren gedaan, en in een Ton of

Kas

Kas gele

Wy

eerſt zou

de ook de V

werden; ja

derley foort

te eeten Pe

zulke niet p

maalen; e

tot onder

ſmaak, in

aan de V

ſchaape

men in

nauwkeu

Oor dug

ſtellen om

Liefhebber

pluſten wil

te bepalen

in het getal

Om hier

treed men

te raden

daar zelfs

de, die

der die

ander d

wy hier

nieuwel

door het

dat niet

beeteren

gen, d

of der

plazier

hadden.

Kas gelegd, van alle togt, lugt en vorst stil bewaard werden.

Wy hebben goedgevonden, volgens onze belofte, dat men voor eerst zou toeleggen om na de Franfif wyze, dewyl nu hier te Lande ook de Vrugten van daar koomende, nu zo bemind en gezogt werden; ja om dat Vrankryk booven veel andere Landen van veelderley foorten, zo vroege, als andere fmaakelyke en uit de hand te etten Peeren meeft voorzien is, hoewel ook Neederland van zulke niet geheel ontbloot is, elke Vrugt te befchryven en af te maalen; en dat zelf wydloopig genoeg, op dat het mogt dienen tot onderwyzing van deeze zaak, om by 't gezigt, of door de fmaak, ligter te leeren weten de eenige en eigen naam die men aan de Vrugten geeven moet, of reets gegeeven is, by de regt-fchaape Liefhebbers van het Hof van Vrankryk, eveneens gelyk men in andere dingen de zwier en manier van 't Hof gemeenlyk naauwkeurig volgd, die daar gehouden werd.

Ons dagt ten tweeden, dat het niet ongevoeglyk was te onderstellen om onzen raad te geeven aan een meenigte van aankoomende Liefhebbers de een na de andere, die altemaal Vrugt-boomen planten willen, maar nogtans meermaals verleegeen zitten om zig te bepaalen, zo wel omtrent het verkiezen van de foorten, als ook in het getal der Boomen van elke foort.

Om hier in haare verleegetheid een weinig te hulp te koomen, zo treed men in de plaats van allen, zo veele als 'er zyn, om aan elk te raaden zodaanig te doen, als wy na zo veel ondervinding inderdaad zelfs doen zoude, zo dat iemand nu eerst een Liefhebber zynde, die maar een heel klein Thuintje wilde aanleggen; of een ander die een middelmaatige wil beplanten; en ftraks wederom een ander die een ongemeene groote wil hebben; en de Perfonagie die wy hier verbeelden, is niet alleen om een goed ontwerp van grond nieuwelings te helpen maaken, maar men is ook daar op uit, om door het zelve middel een onderwyzing te geeven om een oude, dat niet volgens de reegels van de konft reets gemaakt is, te verbeeteren; diervoegen, dat men het zo verre zal zoeken te brengen, dat naar verloop van weinig Jaaren, dikwils in het tweede of derde jaar, elk een die onzen raad zal volgen, onfeilbaar het plaazier van zynen Thuin zal vinden, dat hy zig daar van verbeeld hadden.

Daarenbooven, gelyk 'er veelderhande manieren zyn waar op men Fruit-boomen kan hebben, zo moetmen ook waarschouwen dat 'er soorten gevonden worden, die op hooge wilde stammen of van te vooren gegriffelde Boomen, ge-ent zyn, best draagen: andere daar-en-teegen best op laage, ja deeze op Quee, die weder op Doorn, nu aan een heining, en nu nergens aan gebonden vrugtbaarder zyn, by voorbeeld onder de Fransche Peeren, die veel Liefhebbers niet anders begeeren als aan Heiningen, hoewelze ook aan laage Boomtjes, op haar zelve met kleine kroontjes staande hier te Lande zeer wel Vrugten voortbrengen, gelyk als de Buré, de Virgilleuze, enz. en andere graag voor hooge Stam-boomen hebben; zo maar de Vrugten zyn van middelbaare grootte, als dewelke door sterke Winden zo ligt niet afwaayen, en voor al die wat flap van aart vallen; gelyk de Petit-oin, l'Espine, Louise-bonne, enz. ook moet men bekend maaken dat 'er zyn die volkoomen niet wel wassen als aan Lattingen, ja smaakelyker aan Schuttingen en muuren, gelyk de Bon-Chretiens, de Bergemotten, Petit-muscat, Poire Sinjora, Burees, enz. andere wederom die voorspoedig genoeg opneemen op wat wyze men die zet; gelyk de Roseletten, de Robyn, le Chasserie, de St. Germain, zo wel de geele als de groene: hier te Lande zo wil de laatste op hooge Stammen ook byzonder wel aarden agter de Huizen in de Steeden, inzonderheid zo die op Portugaalse vroege Queen, of Citroen de Sirene, of graauwe Zuiker, of vroege Konings of Fransche Keizerinne-Peer ge-ent, gezoogt, of geocculeert zyn.

Daar zyn Fruiten die niet tieren willen als in drooge en steenagtige Aarde, gelyk de Moerbeyen, de regte Safran of Zoomer-Graciol-Peer; agter de Huizen; en weer andere gelyk de Perzikken, Karssen, Pruimen, enz. die beeter opneemen en altyd grooter zyn in vogtiger gronden; waarom men ook, als booven reets getoond is, genootzaakt wert in drooge Zoomers, potten half vol met Aarde gevuld en vol gegooten met waater, daar by te zetten, omze zo in een geduurigen groey te behouden en grooter Vrugten voort te brengen.

Ook is 'er Aarde die zig niet onverschillig wil voegen naar alderley grondbewerpen; by voorbeeld, de Perzikken op Abrikoos of Pruum, en de Peeren op Quee, die hebben liever vette als drooge

Aar-

Aarde, m
tige Aar
Daar zyn
zyn voor de
gemakelyk
De vogtig
lappiger, en
te brengen
gemeene vo
toe bevind
vallenze of
schil, of
hier te L
te geholp
waater da
Wy zyn
ke best aan
slag het best
Druen, we
Lofen, welk
maar zal me
Appelen of
en wederom
Heiningen
de, de de
Waar
Vrugten
ren bel
wat de
geene d
den of g
eene ge
zullen w
toond is
zelve;
ben; a
der zelv

Aarde, maar de Peeren op een wilde Stam, in middelmaatige vogt-ige Aarde.

1) Daar zyn Vrugten die niet wel groeyen willen, of zy moeten beschut zyn voor de koude; andere kunnen de ruime, ja koude lugt weer gemakkelyk verdraagen.

De vogtige gronden eindelyk zyn bekwaam om fwaarlyvige en fappiger, en in haar zelve kouder of verkouwender Vrugten voort te brengen, maar niet die heel lekker van fmaak zyn, als met ongemeene voorzorg en arbeid; daar men drooge gronden dienstiger toe bevind, om haar een aangenaame fmaak te geeven; maar dan vallen ze ook wel wat kleinder; en hebben meeften tyd wat dikker fchil, of barften ligt, zo in langen tyd geen reegen valt; gelyk hier te Lande de Krazane en Virgeleuze, ten zyze booven gewoonte geholpen werden, met dito Potten daar by te zetten, en met waater daagelyks of om den anderen dag te vullen.

Wy zullen met de Peeren beginnen; om *Eerftelyk* te weeten welke beft aan Heiningen willen opneemen; *ten Tweeden*, met wat flag het beft zal gelukken om voor Stam-boomen te planten; *ten Derden*, welke dat alderliefft teegens Lattingen groeyen, en *ten Leften*, welke het zyn, die op alderhande wyze voldoening geven: daar naar zal men kort en bondig aanhaalen, alles wat wy omtrent de Appelen ondervonden hebben; om te toonen welke dat hoogft, en wederom welke dat minder werden gewaardeerd, het zy aan Heiningen, het zy in de oope lugt; de Leer-meeftter hier van zynde, de daagelykze erwaarendheidheit.

Waarom het ook noodig weezen zal duidelyk te verklaaren, wat Vrugten onder alderley foorten beft fmaaken; voor Eerft, de Peeren belangende, op dat niemand verwondert zy, na dat gezeid is wat de meefte Liefhebbers nu behaagd en mishaagd, zo wel in die geene die men raauw eet, als die niet en deugen, als om gezoonden of gebraden te werden; en ook over den lof die men aan de eene geeft, en het weinig werks dat een ander daar van maakt; zullen wy ons weinig bekommeren: want gelyk booven reets getoond is, de eene behaagt deeze, een ander wederom veragt dezelve; waarom wy de meefte Liefhebbers hier in gevolgd hebben; als die net en wel van de geur, fmaak en vleefch-agtigheid der zelve weeten te oordeelen; of wat beeter en duidelyker te

H 3

spree-

Spreeken: *Eerst*, ten aanzien van de geur, ofze niet muf, schimmelagtig of andere onnatuurlyke reuk hebben, maar in teegendeel lieflyk, verfrissende en aangenaam, wanneer de zelve opgelneeden werden; *ten Tweeden*, van de smaak, ofze zoet, zoet-agtig amper, of egredoes, of aromatiek, of muskes-agtig van kauw zyn; en vooral of dito goede smaak lang in de Mond blyft, of flets en ras vergaande, gelyk veel wateragtige en koude Vrugten doen. *Ten Derden*, van 't vleesch of het fyn, fondant, of ligt smeltende in de Mond, en niet al te karrelagtig of steenagtig is, gelyk veelyds de Bergemotten, enkelde eenenige dubbelde Riet-Peeren, Camper-Peeren, en de meeste Winter-Peeren, ja zelfs de Krafane, St. Germain, Saffraan-Peeren, en Bon-Chretiens hier te Lande zo zeer onderworpen zyn, en daarom zeggen wy, dat wy niet gelooven dat onze smaak van de haare veel zal verschillen.

En derhalven zal een regt Liefhebber, die belust is raauwe Peeren uit de hand te Eeten meesten beminnen de geene voor eerst, (gelyk met een woord gezeid is) die murw van vleesch vallen, of ten minsten zagt en teeder, met een zoet gefuikerd sap dat lekker van smaak is, en voor al als 'er wat geurigs onder speeld; zoodanig als daar zyn onder onze Peeren, de graauwe Suiker-Peer, de Fransse Madam, de Vigos-Peer, de vroege Wyn-Peer, de Kalmer-Peer uit Dantzick enz. en onder de Fransse Peeren de Bergemotten, als die niet bultig vallen, de Verde-Longue, de Buré, de Saffery, de Ambret, de Roselet, de Virgilleuze, de Marquize, de Petit-oin, de Epine de Hyver, de St. Germain, de Salviat, de Lanfac, de Krafane, de kleine Muskaat, de Quisse-Madame, enz. die echter hier in Holland veelyds wat steenig vallen, maar waar van dikwils de oorzaak is, datze op de regte Stammen niet zyn Ge-ent of Geocculeert, maar op wrange en wilde Stammen, uit kleine wrange Vrugten geteeld: of op kleine winter en geen vroege Portugaalse Queen; of op Doorn, daar de een wel, maar de meeste niet wel willen op aarden, en gezeide steen-agtige Vrugten, en by na altyd berstende Peeren dan voortbrengen.

Ten tweeden, by gebrek van deeze, zo werden voor goed gekeurd die bros van vleesch zyn, zoet en suiker-agtig van sap, en zomtyds wat na den Muskaat trekende; gelyk, alhoewel wat groover van spys, de gezeide Saffraan-Peer, alsze wel groot, gaaf en
niet

niet bobbe
vooral de
goede en w
de Casselot
die anders h
Mefire Jean
En ten de
een volllaag
geen unnee
nen belloo
dikwils zo
grosse Q
Alleman
steen-agt
slag van P
Fruiten be
koomende,
noende Mu
Na dat
rauw koon
die in plaat
merig valt;
ie, of van
deel de Ro
hier te La
zyn, en
verkrigte
of hard
enz. of
of van ce
vele and
ven en te
men nie
mooy bli
en die w
zyn, en
zodanig

niet bobbel-agtig gewassen is, en ook de Fransse Kaneel-Peer en vooral onder de Fransse de Bon-Chretien de Hyver, maar op een goede en warme plaats zo Muir- als Heining-gewassen; de Robin, de Casselot, de Zoomer-Bon-Chretien, Muské, de Martin-Sec, die anders hier wat droog valt, en te mets ook de Portaal-Peer, de Mefire Jean, de Oranje Verte, enz.

En ten derden, zyn de Liefhebbers zeer gezet op de geene die een volllaage aromatike, of Parfumege geur hebben, zooze maar geen uitnemend hard, steenig en dik-zappig vleesch daar in binnen beslooten vinden: gelyk de Amedot vry grof van spys, en dikwils zeer steen-agtig, maar anders byzonder muskeerende. De grosse Queve, de Citroen-Peer, Orangie-Muské, de Muskaat Alleman, de groote Winter-Muskés-Peer, enz. die hardigheid en steen-agtigheid mishaaen de regte Liefhebbers zodanig in alderley slag van Peeren, dat, schoonze en muskes-geur hartelyk in de Fruiten beminnen, evenwel deeze twee groove gebreeken daar by koomende, geweldig in den aflag brengen, daar anders deeze genoemde Muskés-Peeren ten hoogsten zyn te waardeeren.

Na dat wy verklaard hebben wat voor Peeren de Liefhebbers rauw kunnen behaagen, zo laat ons ook eens zien de vleezigheid, die in plaats van murw, zagt, en aangenaam in 't doorbyten, lymmerig valt; gelyk van de Bellissime, Beure-muské, de Witte-beuré, of zandig en steen-agtig, gelyk Valée-muské, en het meeren-deel de Royonnéz, enz. of wrang zuur en toctrekkende, gelyk hier te Lande, meest alle de Winter-Peeren, als ze eerst geplukt zyn, en door lang leggen, gelyk als haar rypheid daar na eerst verkrygen: en onder de Fransse, gelyk de gemeene Valées, enz. of harden taay, gelyk die van de Bernandyns, de Montantyn-Peer, enz. of gruizig en steenig, gelyk de Pernan-muské, de Milet, enz. of van een wilde smaak, gelyk de Gillogile, de Sloot-peeren en veele andere, en daarom by na niet gebruikt werden als om te stoo-ven en te kooken, en om in de keuken te gebruiken, waar toe men niet anders als groote Peeren behoorde te hebben, die een mooy kleurig stoofzel geeven, wat ros-agtig, als de Kamper-Peer, en die wat vast van vleesch als de Foppe-Peeren en Lauties-Peeren zyn, en vooral die men lang genoeg in de Winter kan bewaaren; zodanig vallen in Vrankryk de Double-fleur, de Frank Royaal, de

de Angobert, en de Donville; boven allen is de Winter-Bon-Chretien uittleekend om te flooven, hoewel haar sap de vereifchte roode kouleur niet geeft, ten zy men iets tingerende of verwende als zy-roop van roode Koorenbloemen enz. daar by doe; en waarlyk als een Peer niet fraay van maakzel is, aangenaam wil kouleuren, zo moet menze niet zo geitooft voorzetten: nadien nu de Bon-Chretien niet bevryd is van deeze gebreeken, zo wilze in haar natuurlijke zwier voor den dag koomen, dat is, zy is wel waardig dat menze raauw opdiffe, dikwils met wat zuiker, en altemet met een weinig sap van een versse Citroen daar by.

Daar-en-booven zyn enkele en dubbelde Kragers, Camper-Peeren, Thomas Peeren, Florushei-Peeren in Neederland; en in Vrankryk de Amedats, de Besidery, de Herffit-lansac, en in het algemeen bykans alle Winter-Peeren, die niet zo goed zyn om uit de hand te eeten; gelyk de Louize-bonne, de Martin-sek, die St. Lezyn, enz. ongemeen lekker om te flooven, *mits dat menze te vuur zet eer zy volkoomen ryp zyn geworden*: want anders vallenze te pap-agtig in het kooken, en konnen zo gierlyk niet opgedist werden; de Louties Peer en de Fransse Cerreau de Hyver, hoewel heel goed gestooft, dunkt ons echter al te klein om 'er een spon van Heiningen van te hebben: men moet zig vergenoegen met een of twee opgaande Boomen daar van te zetten in ruime Boomgaarden; de Gatelier werd te ligt als Marmelade; de Katiljak, de Fontaber, de Parmein, enz. hebben eene scherpigheid, die geen Zuiker zou overwinnen, en het scheeld weinig of de Livér en de Amour-Peeren zyn ook van dat slag.

Wy houden weinig van het breed voordoen met de meenigte, en geenzints aangedaan van het vermaak van sommige Liefhebbers, die rond uit zeggen, datze van alles in haar Thuin moeten hebben wat 'er haast valt; zo datze roemen derven op twee- of drie-honderterley Peeren, meenigten van Perzikken, Pruimen, Appelen, Druiven, enz. daarze ook een verbaarlyk getal van opgeeven, en dieze alle voor goed keuren.

In middelmaatige Thuien moet men alleen maar toelleggen op Magazynen van deugd en lekkerny, en niet op de ruimte van vercierfelen en pronkeryen; indien men eens geraaken konde, tot zulken overvloed van schoone en goede Vruchten, als men wel zoekt

in te voeren, zouden moogelyk ook de Pyramiden; (let wel Leezer, als men hier van Pyramiden spreekt, meent men niet die laage en kleine, die men met de potten of tobbetjes en de Vruchten daar aan als Orangie en Citroen-boomen op de Tafel kan zetten) dewelke inderdaad veel waardiger zyn, als de andere, hoewel zo niet verscheide van kouleuren, van figuren en foorten van Vruchten, als wel de Orangie en Citroenen zyn.

Ten minsten zonder eenig oogmerk om de andere Pyramiden om verre te werpen, die in het bezit zyn om op de groote Tafels te verschynen, zo waar te wenschen datze altoos verzeld waaren van een aardig korfje, vol met de alderbeste Vruchten van het Zai-
zoen, en dat elke Fruit puik-schoone en volkoomen ryp was, dat werd aan de Hooven van Koningen en Princen een proefftuk genoemd; en dus moest men daar op uit zyn, dat gelyk het de cieraad eener Pyramide is, datze altoos geheel en ongeschonden weer werd opgenoomen, zonder eenige breuk of kreuk te lyden, nog in haar opstel, nog in 'er saamenvoegzelen; dat de cieraad van het korfje daarentegen bestond in altoos leedig weg te gaan, en zonder dat 'er iets overbleef van 't geene dat daar in was opgedist; tot een zeekeer bewys datze goed, smaakelyk en het gezelschap byzonder aangenaam moeten geweest zyn.

Wy willen hier geene twistredenen voeren, of het geraaden zy Heiningen in de Thuinen te planten, want daar twyffeld niemand aan, om datze met een ook verftrekken om de Winden te breeken, en vooral in Thuinen die wyd en breed van omtrek zyn, en daar men alderlei slag van Boomen kan zetten; men zal ook niet bepalen of ze in kleine Thuintjes moeten weezen, dewyl het afhangd van de lust en neiging die daar Meesters van zyn, om 'er meede te leeven na haar goeddunken.

Indien daar iemand dan zin in heeft, zo diend hy wel te weten, dat alle de Boomen die zwaare Heiningen maaken, en de geene die geen vroege of veele vruchten geeven, dat deeze alle heelendal uit eenen kleinen Thuin behooren gebannen te blyven; en derhalven zouden 'er de Appelen nog Peeren op wilde Stammen Ge-ent, nooit plaats krygen; maar met de Appelen op Paradys, en de Peeren op Quee, en de Kerffen niet op Kriek, maar op Kers uit de natuur, (anders Scheur-kers,) Gezoogt, Ge-ent of geöcculeert zyn, als

dan grooter en meerder Vruchten voortbrengen; want die maaken zulke kleine Heiningen, dat men 'er ligtelyk een maatig deel van, in eenen kleinen Thuin kan hebben, zonder datze daar de alderminste hindernis ter wereld geeven.

Alles loopt teegenwoordig in Vrankryk niet alleen, maar ook in Neederland op den Peere-boom uit, en daar veel Liefhebbers en wy ook voor zyn, zo om dat die, wel behandeld zynde, geen wanschaapen Heining kan werden, als om datze daarenteegen aangenaam zyn, en het geheele jaar door plaazier kan geeven, het zy door de genoegzaam vroeg rype, overvloedige, en schoone Vruchten; het zy door de ronde opene, en cierlyk uitgebreide figuur, die t'allen tyde in weezen blyft; als ook; om datze alle jaaren zeeckerder Vruchten als de Appelen voortbrengen, welke laatste hier te Lande meer het Ongedierte onderworpen zyn, als de Peeren: de reeden onzes bedunkens hier van is ook, dat blaaderen van Peeren niet zo wol-agtig zynde, in't voor jaar ligter van malkanderen gaan, en de bloemen ordinaar langer van steel; maar de Appelenbloemen van korter steel, en haar blaaden wolagtig zynde, willen niet ligt van een, en derhalven het Ongedierte als Trek-Maaden, Wormen, Luizen, enz. daar ligter in blyven, en alles op-eeten, gelyk de ervaarentheid dikwils maar al te veel leerd.

Wy zullen zien wat Peeren het zyn zullen om in een Thuin te planten, daar den Meester niet meer als een Heining wil hebben, of in hebben kan: hoedaanig de tweede zal zyn, zo daar plaats voor is om dezelve te zetten; en vervolgens zullenwe voortgaan met te onderzoeken, wat voor slag al de andere moeten weezen om Thuin van alderhande groote meede te beplanten: met een bepaalende welke op tamme Stammen of om beeter te zeggen niet op wilde, wrange, enz. als booven reets is getoond; maar op wel-draagende soorten en voor de tweedemaal Ge-ent, Gezoogt of Ge-occuleert, en welke op Quee of Doorn best behooren.

Wie weet niet dat in het algemeen gezeid, den toeleg van alle Planters is, om de Vrucht niet alleen, maar ook om die bytyds te hebben, en daar heeft men reeden toe; in dat geval behoord men zo veel moogelyk de schikking van de natuur overeen te brengen met onze begeertens, omze veel eer voor den dag te brengen als zy doen op de hooge gefnoeide Boomen, en byzonderlyk om die
schoon

schoon en goed te leveren; men heeft het geheim nog niet lang geleeden uitgevonden, omze merkelyk vroeger te kunnen krygen zonder dezelve te bederven, of eenigzints te krenken: derhalven is de ervaarentheid van den Hovenier hier wel van zonderlinge nuttigheid: gelyk zulks nu is bekend, hoe veel vroeger in Neederland de Perzikken op Abrikoos Geocculeert rypen, als op Krooff of Pruim; de vroege-Peeren, zy moogen zyn, welke het ook zyn, zo wel Neederlandse als Fransse of andere, zyn eer ryp op Citroen de Zirene of vroege Wyn-Peer Geocculeert, als op andere Stammen voortgeteeld; dat men zeld, het zelve geschied met die eenigzints te bederven of krenken, is onzes oordeels meer te wyten den Hovenier in 't behandelen van die Boomen, als wel de Boomen zelfs; men zoude kunnen toonen, Perzikken op Abrikoos Geocculeert, die nu byna vyftig jaaren lang schoone Vruchten en zeer vroeg ryp, hebben voortgebracht, en nog jeugdig staan; zy moeten maar wat meer werden uitgesnoeid, en zo houden zy haar kragt, en wassen alle jaar nog eeven sterk; echter moet men kennen, datze veel teerder zyn als alle de andere, maar geeven ook meerder Vrucht, en zo draagenze haar zelve als dood, zo by aldien men haar alle jaaren niet wat verligt, met wat minder hout te laten houden; en als de Blommen gezet zyn, wat jonge Vruchten dan daar van af te trekken, welke dan zo veel grooter en smaaklyker bevonden werden: (zynde waarlyk de regte deugd van een Vrucht) want groot en geurig, zyn de regte hoedanigheeden die een Liefhebber in een Vrucht desidereed. Dog eevenwel moet men zonder tegenspraak gedoogen, dat die wyze Moeder de Aarde, altemet den tyd van vier, vyf en zes Jaaren neemt om Korrel-vruchten te teelen; en nogtans op de eene Boom vroeger, op de andere laater als nu getoond is, en zig zo troosten, datze voor eerst in 't vervolg het geleedene gebrek volkoomen vervuld; en ten tweeden, datze om ons Steen-vruchten en Druiven te leveren, gewoonlyk minder tyds behoefde; want inderdaad naauwelyks gaan 'er twee, drie of vier Jaaren van een welbeleid grond-bewerp voorby, of men begintze in genoegzaame meenigte te krygen, wagtende na den vollen oogst van het vyfde, zesde, en volgende Jaaren.

Hier onderfeld men dezelve verscheidendheid in het vroeger en

laater rypen van alderley andere Vrughten , op elke Maand van het Jaar ; 't welk meest afhangt , als getoond is , van den Hovenier , en ofze op warme of koude plaatzen geplant , en op wat Stammen zy zyn geteeld.

't Is het werk van een regtschaapen Liefhebber dat hy op dien voet zyne zaaken behoorlyk aanlegge , om in warme Jaaren de Herfst en Winter-vrughten niet al te lang aan de Boomen te laten hangen , en dienvolgens zig niet te misleiden met haare rypwerding , die deeze Vrughten eerst moeten krygen na datze een tyd lang opgeslooten zyn geweest ; zeeker daar bederven 'er veel in de bewaarkaamers , by mangel van vroeg genoeg geplukt te weezen ; men zal elders raad geeven om ten minsten een gedeelte van dat ongemak voor te koomen.

De Vrughten die in het laatste van Mey en Juny vallen , zyn de Aardbeezien die gemeenlyk een goeden overvloed belooven , en waarlyk ook voortbrengen , zo 't maar niet al te lang en sterk blyft droogen , die haar zeer verminderen ; maar alsse beginnen te rypen de reegen te meenigvuldig vallende , doet haar ook ligt rotten , vooral zooze sterk van lof zyn ; dan koomen de Mey en Praagze-Muskadel-Karssen , die men best , om vroeger als ordinaar te hebben , teeld in wel aangeleide Heiningen , en voor het eindigen van Juny of 't begin van July : in Holland de Kruisbeyen , de Flamboozen , de groote zoete Karssen , zelfs de Morellen , zooze maar de morgen of naamiddig Zon hebben ; dan komen , (zo maar warme drooge dagen volgen) de Meloenen , de vroege Abrikozen , en sommige kleine Musketeer-Peren , teegens de lattingen , welke door zoete voortekens de Rykdommen poogen te verbeelden , dieze met haar allen in de aankoomende Maand belooven.

Dat is te zeggen in July , dewelke in 't gemeen , en met reeden de Maand der bloozende Fruiten werd genoemd ; dus heeft men vervolgens eenen overvloed van vyftien of twintig deezer soorten van Vrughten , en die Fruiten ten einde loopende , zo koomen de laate Karssen , met de groote Bigarrooze daar op te volgen , en schoon voor den dag te koomen ; de wakkerheid der Amptluiden , suiker onder haar gebied hebbende , maakt een wonderlyk gebruik van alderhande bloozend Fruit in verscheide gedaanten met die te Confyten , enz.

Dat

Dat de Meloenen naar veeler oordeel, voor al in heete Landen en hier te Landen in warme en drooge Zoomers de uitneemste Vruchten van het Saizoen zyn, zal niet ligt ontkent werden; en zo dan de vroege Peeren aan latingen staande met Meloen-kassen wierden verzien, omtrent ten halve van dito Maand, die zoude moeten bekennen, dat het zeer smaakelyke en verfrissende Vruchten waaren; en die in Vrankryk en andere warmer Landen, zyn vergezelschap met een meenigte van Vygen; hier in Holland met Avant-Perzikken, geele Pruimen, de Catryn-Peer uit Duitsland; de Petit-muskaat, en de gewoonelyke Abrikoozen; ondertusschen beginnen de Heiningen en in de oope lugt geplante zo laage als hooge Boomen om stryd in arbeid en verschil te raaken, wie overvloediger zal opleeveren Citroen de Zirénen, Vigos-Peeren, Fransse Madames, Kalmer Peeren uit Duitsland, Quisse-Madames, Magdeleen-Peeren, vroege Suiker-Peeren, vroege Rozeletten, de Bourbons, de Muskaat-Robers, de Poires Sans Peau, en een hoop andere van minder hoedanigheid, en derhalven heeft men reeden om over de Maand van July heel wel in zyn schik te wezen.

Als men in de Maand Augustus komt beginnen eenige Druiven te ripen, als die van Candia, de Peerel-Druif; en de hier bekende vroege van de Heer vander Laan; ja aanstonts is men om zo te zeggen, in een ruim Magazyn van een oneindig getal fraye Fruiten, in het begin deezer Maand, de vol op van veelerhande late Karffen en Perzikken op Abrikoos geocculeert, zynde de Abrikozen dan al geconsumeert, indien maar het Saizoen wat warm is geweest; zo wel aan Muuren, Heiningen of Latingen, als die in de oope lugt staan, en zelfs tot overmaat van alles wat men wenschen kan; maar (*let wel*) zelden zeer groot, zo men by tyds niet den Boom van een goed deel, als ze pas gespeend of gezet zyn (of eer dat ze haar steen maaken) komt te ontlasten; want kleine Perzikken vallen zelden smaakelyk, en by aldien aan een Boom zulken vervloed van Vruchten gelaaten werd, zal hy kleine geeven, en haast koomen, slegt en dun hout te maaken en kort daar aan te sterven, en dus zo zoude de gierigheid de wysheid bedriegen; en dan koomen de Meloenen uit het vlakke veld aan, met die van de Zaay-kassen, die tot het einde van die Maand toe blyven duuren; by goede, drooge en

warme Zoomers en Na-jaars of Herftten veel fmaakelyke: daar benevens krygt men in 't laafte deezer Maand graauwe Suiker-Peeren, Robyn-Peeren, de Saffraan-Peeren, de Zoomer Bon-Chretien muské, de Caffolet, de Esparnie, de Fondante van Brest, de Rozetlet, enz. booven alles is dit de beroemde en overheerlyke Maand voor de Fruiten die een yder om uit de hand te eeten aldermeest behaagen; zo ook de Pruimen, die sommige Liefhebbers byzonder aangenaam zyn, datze, indienze in een warme Land-streek, en aan welbeleide Lattingen stonden, zy de deugd en waardy der meeste Vruchten van het Saizoen zouden betwiften, of voor het minste met de volmaakste gelyk staan; deeze Pruimen zyn de beide Pedagróns, de enkelde en dubbelde Boere-witte-pruim, en de Violette of Peerffe, de Royale-Pruim, de Drap d'Or, de Abrikoos-Pruim, de Sinte Katryne, de Violette Diapré, de Rouchecourbon, de Reine-Claude, enz. gevoegd by de geene die vry wel aan Heiningen en opgaande Boomen, als de ordinaire Witte-boere-pruim, slaagen; naamelyk, niet alleen het meestendeel van die wy genoemd hebben, maar ook alle die de naam van Pruimen van Damast draagen, en die wel van vyf of zesderley verscheide soorten en maakzels zyn, 't zy van groote, 't zy van kouleur, 't zy van gedaante, het zy van vroeger of laater rypheid; als de witte en zwarte violette, graauwe, in Vrankryk meer als in Holland by de Liefhebbers bekend.

Eevenwel, hoe ryk Augustus zig verтоond, zo mag men zeggen, zonder overslag te maaken, dat de Maand van September daar voor in 't minste niet behoefd te wyken; want wat brengt zy niet voort in onze en andere gewesten? het is den regten tyd van schoone Perzikken, enkelde Roode of Princesse Abrikoozen, dubbelde, roode Bredaasse, de vroege enkelde en dubbelde Montange Perzikken; het hangd'er overal zo vol van, dat het stikt; ja ook van Druiven, als hier in Holland de Avant-druif, de Candiaasse-druif, zynde hier de vroegste van alle, en dikwils in July ryp; de groote vroege, tot Leyden genaamt die van de Hr. vander Laan, de vroege Frontenjak, enz. men zet ze op alle Maaltyden niet anders voor, als by groote Pyramiden; de Witte en Roode Magdaleene, en de Minjonne, die pas in de voorige Maand begonnen hebben; de Perzikken zyn hier nog altemaal niet op, want 't is nu het hartje

van

van 't S
Lak-Per
tons met
re te boov
der die de
ber leeverd
ne en sin
den Herft
Appelnaag
rypen.
De Ma
voorzen
deel; w
ten, om
ryk gevo
we musch
dere kant
de Bergem
longe, de
eonge, of
zouden zyn
maar zelf o
te konnen
Het Ry
voigd zand
den, by
zaamhe
om ons
dering
Novemb
rige Ma
Druiven
gedraage
opgeloo
gedaan
schynen
cerig

van 't Saizoen om die in overvloed te vinden; als de Zwolfe, de Lak-Perzik, de witte en roode Montange, de regte Merikantons met de groote en roode Bloem, die in lekkerheid veele andere te booven gaat, en dat yder op zyn gezette tyd, volgens de order die de natuur onder haar heeft ingevoerd: de Maand September leeverd ook nog overvloed van treffelyke en veelderhande schoone en smaakelyke Appelen, waarom ook by de oude Latinisten den Herfst gemeenlyk genoemd werd, *Pomifer Autumnus*, den Appeldraagenden Herfst, om dat in die tyd de Appelen meest rypen.

De Maand October is wel met zulk en ruimte van Vrugten niet voorzien als de voorgaande; maar evenwel ook niet heel misge- deeld; want schoon men de Perzikken en de verdere nu gezeide Vrugten, om uit de hand te eten niet mogt goedkeuren, zo is men echter ryk genoeg, van lekkere Druiven; als Kattepis, Muskadel, Blauwe muskée en gemeene Frontenjak enz. te plukken, en aan de andere kant by meenigte van uitsteekende Peeren, als de Buré-Gris, de Bergemotten, de Sucre-vert, de Muskaat-fleuri, de Verdelonge, de Krasane, de Marquisin, enz. en 't is zeker dat een eenige, of ten hoogsten twee of drie van deeze soorten overgenoeg zouden zyn om ons niet alleen te verschaffen datwe noodig hebben, maar zelf om volkoomen tot het vermaak van den besten Liefhebber te kunnen strekken.

Het Ryk der Fruiten die eerst rypen als zy opgeslooten leggen, volgd aanstonds; de Fruiten die men op de Boomen ryp laat werden, byzonderlyk het Ryk van de Steen-vrugten, welkers duurzaamheid doorgaans met het laatste van October bepaald is; maar om ons daar in te troosten, verneemenwe zo schielyk de vermindering der Vrugten niet; of daar schiet 'er voor een gedeelte van November nog een meenigte over, diewe op 't einde van de voorige Maand zo zaagen uitmunten; voeg 'er by, dat de lekkere Druiven nog een tyd lang kunnen duuren, indien men zorg heeft gedraagen omze voor het vriezend weer te plukken; en die wel opgeslooten of aan zolders gehangen, te bewaaren; want als dat gedaan werd zo hebbenze regt van op de Taafels te moogen verschynen, en zyn daar inderdaad heel aangenaam, hoewelze echter eenigzints drooger, of wat geschrimmeld vallen; men kan niet looch-

loochenen datze altoos goed zyn , zo lang alsze met geene verrotting besmet werden, en met die aanstonts af te plukken , op datze de naaft aanhangende niet meede doen bederven ; zo konnen ze ook lang in droog zand gelegd , en bewaard werden. Zo spreekende , heeft men voornaamelyk de lange Muskadel, in Vrankryk zo bemind in 't oog, die de grootste Koning van de Weereld zou bekooren.

Daarenbooven, zo leeverd deeze Maand nog de ruimte en overvloed van verwonderens-waardige Peeren ; op de wel gestoffeerde Fruit-kaamer brengt m'er een deel voor den dag, die in 't einde van October ook hoog in agting zyn ; waarlyk nu zyn'er nog Bergemotten , Krasane-Peeren, de Marquizin , de Lanzak, enz. en dat meer is , zo isze ook de Meester en uitdeelster van veele andere goede Peeren ; want daar zyn'er die op haar tyd beginnen ryp te werden ; en dat is ten voordeele der geene die haare Thuienen in warme en drooge Aarde hebben, of die voorzien zyn met lattingwerken ; maar hooge en laage Stam-boomen , wiens Thuienen in wat vetter en kouder grond leggen , die werden dan , alhoewel wat laater rykelyk bedeed met deeze zelve Peeren ; naamelyk van de Franffe d' Espine, en Saffery, de Ambrét , de St. Germain, de Pastorelle , de St. Augustyn , de Virgilleuze , enz. en zelfs voor de Liefhebbers van brosse en muskeerende Peeren, brengt de Maand November de Bon-Chretien d' Espanie voort , de Amedotten , de Martin-Seks, de Rozelet de Hyver, altemaal taamelyke goede Peeren, maar lang zo lekker niet als de malsze, Aromatike, Fondante en murwe Peeren vallen.

Tot aan de Appelen toe werd deeze Maand November van de Vrugten verheerlykt , die de blyken van haare verdienste in agting brengen, de roode en witte Winter-Calevilles, de Goud-pippingen munten echter booven allen uit , nogtans latenze voor haare makkers, te weten de Api, de Renette-blanche en Grise, Renet-d'orré, de Korpennu, de Passé-Pome, de Fynoljet : en van de Hollandse, den Aagt, de enkele Guldeling , Paas-Appel , de Nelguin, enz. het open veld voor de Maanden van December, January, February en Maart.

Het dunkt ons onnoodig wydloopiger van de Vrugten der Maand November en December te spreken, als die genoegzaam in 't be-

zit

zit zyn van het genot der meeste rykdommen van die beide ; en daarom is het de waarheid datze nog al zo slegt niet zyn; inzonderheid in Jaaren die wat laat bykoomen ; en zelfs , gelyk als wy elders gezeid hebben , heeft men ook dikwils reeden om te klaagen dat de voornaamste Vruchten van het Na-jaar in het laatste deezer Maand niet al te schielyk aanrypen ; nogtans beurzen en rotten zy by meenigten , als of haar lot inderdaad niet toe en liet datze langer zouden duuren , maar daar van is meenigmaal den bewaarder zelfs de oorzaak van.

De schikking van de natuur wil niet gedoogen dat het geene binnen weinig Maanden tot den hoogsten top van volmaaktheid is opgesteegen , lang in dien zelve stant zoude blyven ; en derhalven begint onze Republyk der Fruiten , die in de Maand Mey zo heerlijk bloeide en groeide , in de volgende Maanden een groote verandering van Toneel te krygen ; maar de Fortuin loopt haar geweldig teegen in November of 't begin van December , als wanneer het des nagts begint te rypen , ja te vriezen ; en daarom mogen de Winter-vruchten niet al te lang aan de Boomen blyven staan ; maar in de Winter-kasten wel bewaard te werden , op dat de vorst niet te fel en te ras kooome in te dringen , en zo dezelve anders wel geplukt en tot nog toe bewaard , niet koomen te bederven ; en alzo zyn voor die Maand nog eenige van deeze Peeren overgebleeven , die in de twee voorgaande Maanden zo overvloedig voor den dag kwaamen ; wy hebben ter loops booven al aangeteekend wat het uitwerkzel is van de laat aankoomende Jaaren , wanneer de Winter-vruchten moeten geplukt werden ; en van de gronden die wat vet en zwaar vallen , en gezeid , dat de Vruchten dieze voortbrengen vry langer tyd van doen hebben om te rypen , wegens haar hardigheid , scherpigheid , of laffigheid , dat gebreeken zyn waar van zy door twee of drie Maanden opsluitens geneezen werden , en bygevolg dan verkrygen , het geenze goed maakt , dus kan men somtyds in deeze Maand nog uitsteekende Virgilleuze Peeren hebben , eenige Ambretten , Saffery-Peeren , bygeval ook sommige Epines , Saint Garmains , en wel Fransse Kolmar-Peeren , en Sint Augustyners , die waarschylyk nu eerst zullen voor den dag gehaald werden ; en daar beneevens eenige brosse en muskeerende Peeren ; als de groote Muské de Hyver , de Citroen-Peer , de Portaal-Peer zelfs , zo

vermaard in het Landschap van Poitou; in Holland, Zeeland, en Gelderland de Kamper-Venus-Peer, de Foppen-Peer, de Winter-Kaneel-Peer, de Yfendyks-Peer, Winter-Burrec, Generaal Duits, Poire la force, enz. welke den overvloed van January rykelyk vermeerderen; men kan niet nalaten om toe te stemmen dat alle deeze foorten van Peeren nog iets hebben 'om de Maand van January hoog genoeg te waardeeren; men moet zig wel schikken naar het geene dat hy heeft en geeft, en niet onvergenoegd daar over wezen, om dat inder waarheid den gelukkigen tyd van overvloed met de leste Maanden van het Jaar is voorby geloopt.

Men zoude schier moogen zeggen dat in February, en nog meer in de Maand van Maart, den volkoomen ondergang van het Ryk der Fruiten begint; met ziet 'er haarent weegen een wonderlyk verval in, want behalven de drooge en natte Konfituuren en Appelen, en het geen men Stooft-Peeren noemt; naamelyk de Double-fleur, Donville, Angobert, de Kamper-Peeren, de Thomas, de Florus-Heypeeren, enz. die in deeze Maand, en tot aan de Aardbeyen toe, bykans alden voorraad van het na-banket eener tafel uitmaaken; want wat is 'er uit de hand te eeten voor ons dog anders over? als de Camper-Venus-Peer, de Generaal Duits, de Winter-Kaneel, Poire la Force; maar byzonderlyk de Bon-Chretien die aan een Glinting, Muur, of Schutting lang gehangen hebben en wel bewaart zyn geweest; men moet derhalven na het gevoelen der Franssen, ja ook andere Liefhebbers eenstemmig toestaan, dat zy bekwaam zyn om gelukkig de veldtocht te eindigen: hoewel nog eenige harde en wreede Winter-Peeren altemet langer kunnen bewaard werden; ja zo het geoorloft is, zo moet men haar houden als voor de agterhoede, en de hinderlaage van het Heir der Fruiten, dat aan het scheiden is; waarlyk het groot getal van andere Vruchten die agt of neegen Maanden lang zig dapper hebben gekweeten, maar nu buiten dienst geraakt, zo blyft 'er de Bon-Chretien, na het oordeel der Fransse, alleinig over, zynde zo als het schynd den Oversten, die met een kleine hoop van onder-bevelhebbers, langsaamerhand het voor-jaar inwagten.

Wy onderstellen dat ons de ervaarendheid ten aanzien van de Fruiten drierley dingen leerd.

Eerst, dat de Fruiten aan welgeleide Lattingen, Muuren, Hei-

nin-

ningen in yders Thuin gewoonelyk wat vroeger ryp werden , als die aan hooge en laage Stam-boomen groeyen.

Ten Tweeden, dat het Oosten en Zuiden onder de Latting-boomen aldereerst rype Vruchten opleeveren ; die doorgaans gelyk aankoomen , datze beide omtrent agt of tien daagen in de voorbaat zyn van het Westen ; en aan het Noorde wel vyftien of twintig daagen op zyn minste ; maar waarlyk de Vruchten hier in 't Noorden wassende, zyn schier niet noemens waardig, of 't (moest de Buré zyn, de Krafane, de Stoof-Peeren, enz.

Het Derde eindelyk, dat ons de ondervinding ten opzigt van de Fruiten leerd , is dat de Zoomer-vruchten die naar maate van 'er rypwerding moeten geplukt werden , als Perzikken, Pruimen, Peeren, enz. binnen agt of tien daagen altemaal aankoomen, en het zelden langer uithouden ; want een Fransse Madam, een Kalmer Peer uit Duitsland, een graauwe Suiker-Peer, booven al, de vroege Wyn-Peer of Citroen de Zirene, en meer andere, werden straks beurs of meelig, en zo onbekwaam om gegeten te werden ; waarom ook eenige wat eerder moeten geplukt werden, op dat ze een dag of drie langer zouden kunnen gebruikt of eenigzints verzonden werden ; en ten aanzien van de Peeren die men opsluit, waar van de eerste in 't begin van den Herfst voor den dag koomen, naamelyk de Buré, Verde-Longe, Bergemot-Muskeé, enz. elk deezer soorten kan ten hoogsten vyftien of twintig daagen, ja langer niet duuren, de verscheiden aart der Boomen, de verschillende gronden, en 't onderscheid van stand, verlangen eenigzints haare duurzaamheid.

Aangaande de geene die in het laatste van den Herfst, en de geheele Winter door vallen, die men, van wat voor slag het zy, weg leid, zig alleen vernoegende met de soorten te onderscheiden, die leggen regtschaapen naauwkeurige Liefhebbers alleen ; ook de Fruiten van dezelve soort onderscheidende, volgens de Boomen, en de standplaats daarze van daan gekoomen zyn, om net den tyd te weten wanneer zy rypen en duuren kunnen ; ten aanzien deezer soorten, hier wel op gelet zynde, zullen zy van den laaten Herfst, en den geheelen Winter door, ons voorraad leveren ; en de zulke zyn voor het begin van October, als de Krafane, de Marquizin, Mefire Jean, Sukré-vert, Poire de Vinje, de Lanfac, Muskaat

Fleuri, enz. andere verschaffenze voor vyf of zes weeken, als daar zyn voor het einde van October en een deel van November, de Louise-Bonne, de Petit-oin, d'Epine, Martin-Sek, enz. andere eindelyk brengen op voor twee Maanden, en dus kunnen, de Virgilleuze Peeren, de Ambretten, de Saffery, Pastorellen, St. Augustyns, St. Germain-Peeren en verdere Nederlandische Peeren booven genoemd, voornaamelyk d'Epines de Hyver, welke nog een gedeelte van November en geheel December door blyven duuren; eenige harden het zelf uit tot January toe, en zo stoffeert de Fransche Kolmar en de Bon-Chretien January en February, gelyk ook de andere booven genoemde Peeren, de Maanden Maart en April tot in Mey zelfs.

Men moet hier uit besluiten, dat men by voorbeeld in de Zommer een genoegzaam getal fraaye Boomen van soort hebbende, 'tzy aan Latwerken op alderley Zon en lugt staande Kerffen, Perzikken, Pruimen ja ook Peeren, booven reets genoemd; als ook aan Heiningen en opgaande hooge of laage Boomen, onder beding dat de Boomen nu tydig zyn om Vrugt te kunnen geeven, dat een Liefhebber by goede jaaren, staat mag maaken, dat hy binnen den tyd van twintig daagen Fruiten genoeg zal hebben van alderhande slag: laat ons eens neemen een enkele of dubbelde Avant, en nog drie deftige Perzikken, als de vroege Montagne op Abrikoos geocculeerd, en de Minjonne aan Schuttingen of Lattingen, en tusschen beide een Praagse Muskadelkers op kriek of Scheurkers Gezoogt of geocculeerd, en een in het Oosten, een in het Zuiden, en een in het Westen; zulke drie fraaye Perzik-boomen Piramieds wyze gesnoeide Kerffen tusschen beide geplant en aan dit Heiningen gebonden, (en nogtans zal den een den anderen niet beletten in 't groeyen nog Vrugt voort te brengen, om dat ieder een byzonder voetzels trekt) daar van zal men zeer vroeg niet alleen overvloed van rype en zeer smaakelyke Kerffen hebben, maar ook lang rype en groote Perzikken, ten minsten wel den tyd van drie weeken; (maar men moet echter hier niet al te gierig zyn met zeer veel Vrugten aan een Boom te laten, voor al zo de eene of de andere Abrikoos of Perzik-boom wat zwak van gewas zy, want het is beeter dat een Boom wat minder Vrugten en dan zekkerder en grooter geeft, als meer en klein, als welke nooit zo

smaa-

fraakely
ders alle
meerder
zes Perzik
en heeft m
kunnen plu
de Jaaren
koozen, e
te Lande;
rable, Cit
mer-Peer
Deeze
de gezei
met mee
veele Bo
goede Fr
twee Roze
of opgaan
men, en al
nen 't naam
zeer veel
den, en
doen, en
goede en
van wat
genoeg
Vrugte
zo veel
In 't
kloeke
van Fr
ren of
Peeren
vier B
ook de
boome
leuze

fmaakelyk zyn , en altyd den Boom zeer verzwakken , daar hy anders alle Jaaren sterker werd , en zo bekwaam om Jaar voor Jaar meerder en schoonder Vrugten voort te brengen) indien men dan zes Perzik en Abrikoos-boomen heeft , dat geen overgroot getal is ; en heeft men 'er twaalf , zo zou men zeer veel Perzikken van die konnen plukken , en zulks maakt men een deftige voorraad by goede Jaaren uit ; men moet het zelve zeggen ten opzigt van de Abrikoozen , enkelde of Princeffe en Breedaaffe , die grooter zyn hier te Lande ; zo ook de Magdaleen-Peeren , de Chevreuze , de Admirable , Citroen de Sirene , de Catryn , Fransse Madam en vroege Kalmer-Peer.

Deeze opreckening doet ons een genoegzaamen overvloed van de gezeide Vrugten verhoopen ; wat is 'er dan niet te wagten , en met meer reeden , indien men tweemaal , driemaal , viermaal zo veele Boomen na de groote van den Hof van eenerley soort en puikgoede Fruiten heeft ; desgelyks van de gezeide Peeren , zo ook twee Rozeletten , of twee Robyn-Peeren , het zy aan Heiningen of opgaande Boomen , tot haar vierde , vyfde of zesde Jaar gekomen , en altoos wel gefnoeid en onderhouden geweest zynde , konnen t'zaamen veertien daagen lang voor het minste , en in dien tyd zeer veel Peeren opleeveren , die de eene na de andere ryp werden , en zo wel twee of drie weken lang den Liefhebbers voldoen ; en bygevolg vier derzelve zo veel meer , naamentlyk by goede en vrugtbaare Jaaren ; dus zullen twee , ja vier Peereboomen , van wat Saizoen zy ook zyn , elk van zyn soort in het byzonder een genoegzaam getal aanbrengeu , dat altoos verstaan moet werden van Vrugten die niet kloek nog groot en vallen , anders zynder altyd niet zo veel op yder Boom.

In 't begin van den Herfst vind men wederom het zelfde met de kloekke Vrugten , en derhalven zullen twee groote Peere-boomen van Fransse Madammen , graauwe Suiker-Peeren , Saffraan-Peeren of Burées , aan Heiningen , binnen veertien daagen schoone Peeren genoeg opbrengen ; zo ook aan Lattingen , zullen twee of vier Bergemotte-Muskée meede niet minder geeven , desgelyks ook de Vrugten van het na-jaar belangende , twee en vier Heiningboomen van Krafane-Peeren , de Marquizin , d'Epine , de Virgileuze , de St. Germain , de St. Augustin , de Ambret , de Saff-

ry, enz. en van de Hollandse Fruit-boomen booven genoemd, gelyk ook de Bon-Chretiens aan Lattingen of Muur in Neederland, naar maate van het zelve getal, zo zy het geluk hebben van daar wel te tieren, zullen voor 't minste het dubbeldeel geeven.

Dat ik van de Peeren gezcid hebbe, moet met nog meer reeden, van de Appel-boomen verstaan werden; die behalven de roode Zoomer Calevielles en veele Neederlandse Appelen, die doorgaans vrugtbaarder zyn als de Peere-boomen; naamentlyk by goede voorjaaren, als niet veel zwaare of stinkkende Zee-dampen en Miften enz. des Avonds opkoomen, en zo veel Ongedierte, als de Wolf, de Luis, de Trek-maaden, de Rag-ryp enz. in de zelve gevonden werden, byzonder zo dan de nagten nog koud en schraal daar op volgen, als wanneer de wollige blaaderen der Appelen niet van malkanderen scheiden willen, en zo het Ongedierte de Meester werd; en kort daar na de Boomen staan ofze verbrand, of van den Blixem verzengt waaren.

DERDE